

VESİKALAR:

HİCAZ VALİ VE KUMANDANI OSMAN NURİ PAŞANIN UYDURMA BİR İRADE İLE MEKKE EMİRİ ŞERİF ABDÜLMUTTALİB'İ AZLETMESİ

O. Prof. İ. HAKKI UZUNÇARŞILI

T. T. K. Üyesi, Balıkesir Milletvekili

İkinci Abdülhamid'in ilk devirlerinde (1882 Eylül) vukua gelerek bu hükümdarı telâşa düşüren olan Şerif Abdülmuttalib Efendinin Mekke emirliğinden ne suretle azledilmiş olduğunu söylemeden evvel vaziyeti daha iyi aydınlatmak için bu zat hakkında biraz malûmat vermek icabetmektedir.

Şerif Abdülmuttalib Efendi, asırlarca Mekke emirliğinde bulunmuş olan Ebu Nüme Muhammed bin Berekât sülâlesinden¹ gelen

¹ Mekke emirleri Hazret-i Ali'nin büyük oğlu Hasan-ı Mütebâ evlâdından ve *Ebû Aziz Katade* (emirliği 599 hicret senesinden 617 ye kadar) soyundan gelmiş olup Mekke emirliği onuncu hicret başlarından itibaren bu sülâleden Berekât'ın oğlu *Ebû Nüme Mehmed*'den başlayarak Berekât oğullarına inhisar etmiştir. Mekke emirliği son zamanlarda yani onsekizinci asır sonlarında aynı âileden *Zevl Zeyd* denilen *Şerif Sâd bin Zeyd* ve *Zevl Aven* adı verilen *Şerif Abdülmuin bin Aven* evlâdları arasına münhasır kalmış ve bu emirlik meselesinden dolayı iki akraba aile birbirlerine müthiş rakip olmuşlardır. Yukarıda metinde bahsettiğimiz Şerif Abdülmuttalib, Şürefây-ı Zeydiyye adı verilen şeriflerden olup Zeydiyye kolundan gelmiş olan Mekke emirlerinin sonuncusu idi. *Zevl Aven* veya *Şürefây-ı Abâdile* denilen şeriflerin ailesi, Şerif Abdülmuttalib'in son defa emirlikten azlinden itibaren Necid hükümdarı Abdülâziz II. İbn-i Suûd'un 1942 de Hicaz'ı istilâsına kadar Mekke emirliğinde kalmışlardır. Bunlardan en son Mekke emiri olan Hüseyin bin Ali, amcazâdesi Şerif Ali paşadan sonra emir tayin edilen Şerif Abd-i İlah paşanın, memuriyetine hareketi esnasında ansızın İstanbul'da vefatı üzerine Mekke emiri olup 1908'den 1916 senesine [1334 ramazan] kadar Mekke emiri olmuş ve 1916 temmuzda birinci umumî harp içinde metbû aleyhine hareket edip İngilizlerle anlaştıktan sonra 1336 h. 1918 m. de Hicaz kıralı ilân edilmiştir; halbuki Hüseyin buna kanaat etmiyerek kendisini arap memleketleri kıralı ilân eylemiş ve *Versay* sulh konferansında ise oğlu Faysal tarafından temsil edilmiştir. Şerif Hüseyin 1924 martında Ürdün'ü

Şerif Galib bin Mesaid'in oğludur. Şerif Galib, 1202 h. 1788 m. den 1228 h. 1813 m. sonuna kadar yirmi beş sene Mekke emirliğinde bulunup emirliğinin bir kısmı Vehhabî'lerin Hicaz'ı istilâlarına rastlamış ve Mısır valisi Mehmed Ali Paşa tarafından buraların istilâdan kurtarılmasından sonra Hicaz taraflarına nüfuzunu yaymak istiyen Mehmed Ali'nin şikâyeti üzerine azlolunmuş ve üç oğlu ile beraber evvelâ Mısır'a yollanmış ve oradan da Selânîk'te ikamete memur edilmiştir. Şerif Galib Efendi, 1232 rebiulevvel (1817 ocak) 'de Selânîk'te ölmüş ve üç oğlundan Şerif Abdülmuttalib 1248 h. 1832 m. de Şerif Muhammed bin Abdülmuin İbni Avn'in yerine Mekke emirliğine tayin edilmiş ise de Mısır valisi Mehmed Ali'nin ısyanı sebebiyle Mekke'ye gidemediğinden eski emir, ister istemez yerinde kalmıştı.

Nihayet vaziyetin düzelmesi üzerine Şerif Mehmed azledilerek Şerif Abdülmuttalib 1268 h. 1851'de Mekke emirliğine tayin edilip gönderilmiştir. Abdülmuttalib'in bu emirliği beş sene kadar sürmüş, fakat bazı serkeşâne hareketleri ve bu halin rakibi olan Abadile veya *Zevî Avn* ailesi tarafından mübalâğalı surette İstanbul'a bildirilmesi üzerine (26 rebiulâhir 1272 ocak 1856) emirlikten azlolunarak yerine evvelki Emir Şerif Muhammed ibn-i Avn tekrar tayin edilip gönderilmişti¹. O sırada Taif'te bulunmakta olan Şerif Abdülmut-

ziyareti esnasında kendisini halife ilân etmişse de bu halifelik çok yerde tanınmamıştı. Hicaz meliki Hüseyin Vehhabileri tekfir ettiğinden dolayı bunu bahane yapan Necid meliki ikinci Abdülâziz tedariksiz bulunan Hüseyin'i Zâif'de mağlûp ettiğinden (1343 şefar=1926 eylül) Hicaz meliki az bir müddet sonra aynı sene ekim ayında (1343 rebiulevvel) istifa ederek yerine oğlu Şerif Ali'yi Hicaz meliki yaptıysa da Vehhabiler Mekke'yi zabtettiklerinden Şerif Hüseyin evvelâ Akabe'ye ve 1925 de oradan da Kıbrıs'a nakledilmiş ve orada ölmüştür.

¹ Benim vezir-i meâlisemirim,

Mekke-i mükerrerme emaretinde bulunan Şerif Abdülmuttalib Efendinin bu defa hasbel kader infisalleri vukua gelip haremeyn-i muhteremeyn hidemat-ı mukaddesesinin merkez-i matlubda bulunmasına lâzım gelen tedabir ve mesâînin ifaa ve beldeteyn-i mübareketeyn ile havali-i Hicâziyyenin âsayiş-i kâmilî indimizde nubbe-i mekasid olarak sâbık Emir-i Mekke-i mükerrerme şerif Mehmed bin Avn Efendinin necâbet-i hâşimânesi ve mahall-i mübareke hakkında metalib-i hayriyyemize olan vukufi cihetiyle bu ümniyeye sarf-ı mesâî ve ikdam edeceği meczum bulunmağla müşarünileyh Şerif Mehmed bin Avn Efendi bugün celb ile emaret-i celile-i Mekke-i mükerrerme uhdelerine tevcih olunarak Bâb-ı âlimize gönderilmiş olduğundan keyfiyeti usul-i mütade vech ile ilân eyliyesin . . . 26 rebiulâhir 1272.

talib, yeni emire silâhla karşı koymuş ise de üzerine kuvvet sevk edilip müsademedi sonra yakalanıp İstanbul'a ve oradan da Selânik'e yollanmıştır. Şerif Abdülmuttalib bir müddet sonra İstanbul'a getirilerek bir daha Hicaz'a gitmemek üzere kendisine aylık bağlanmış ve yirmi seneden ziyade İstanbul'da oturmuştur.

1297 cemaziyelâhir (1880 Haziran) da *Zevî Avn*'den Şerif Hüseyin Paşa bin Muhammed'in sû-i kasda uğrayarak Cidde'de vurulması ve sonra da ölmesi üzerine Şerif Abdülmuttalib'in her ne kadar ikinci emirliğinden azlinda *Osmanlı devleti tanassur etti* diye urbânı tahrik ile silâhla muhalefete kalkmış olmasına rağmen Sultan Abdülaziz'i haleden ricale aleyhdar olması ¹ bu ricali ezmek istiyen pâdişâhın, Şerif Abdülmuttalib Efendi hakkında itimad ve teveccühünü mücbib olmuş ve kendisinin Mekke emirliğine tayinini arzu etmişti. Abdülhamid bu hususta Başvekil Said Paşa ile Mahmud Nedim ve Hayreddin Paşalardan, Abdülmuttalib hakkındaki mütalâalarını sormuş ve bunun üzerine üç kişilik heyet Mekke emirlerinin selâhiyetlerini ve bunlara ait düşüncelerini ve

¹ Sultan Abdülaziz'in hal'i müzakeresi için serasker kapısına davet edilmiş olan Şerif Abdülmuttalib Efendi, II. Abdülhamid tarafından vaki sual üzerine o sırada خلع hali erkânıyla olan muhaveresini pâdişaha takdim etmiş olduğu mektub da şöyle anlatıyor :

«Sultan Aziz merhumun hal'i müzakeresi için bâb-ı seraskeride tecemmü etmiş olan büyük Rüştü ve Midhat ve Hüseyin Avni Paşalar ile diğer tanımadığım bir Paşa (Kayserili Ahmed Paşa olacak) ve Hasan Hayrullah Efendi taraflarından cemiyet-i mezkûreye davet olduğumdan azimet ettim. Keyfiyyet-i müzakerelerini büyük Rüştü Paşa dâilerine açtı, ben de bilâkûfür halife ve hükümdarın tebdili caiz olmadığını Sadeddin Efendi hazretlerinin fetvasıyla malûm ve bu gibi meşrû olmayan bir hareketin men-i vukuu için Sultan Mahmud merhumun altmış bin insanın kanını feda eylediği derkâr iken Sultan Aziz hazretlerinin hal'ini tezekkür etmek muvafık-ı maslahat olmadığını kendülerine beyan ettim; Hayrullah Efendi de «ben Sultan Aziz'in küfrüne şehadet ederim» diye tekrar tekrar söylediği gibi Rüştü Paşa dahi, eğer Sultan Aziz daha on gün makam-ı hilâfette bulunur ise memâlik-i mahrusa-i islâmiyyenin mahvolacağını ifade etti. Şu madde hakkındaki malûmatım bundan ibaret olup bu cihetle müşarünileyh Hayrullah Efendinin şeyhulharemlikte bakasını teviz edemeyeceğimi arza ibtidar eylerim. Katıbe-i ahvalde ferman hazret-i veliyyülemir efendimizindir.

Fi 17 rebiulahir sene 97

Eddâi
Emir-i Mekke-i mükerrema
Abdülmuttalib ibn-i Galib

neticede Şerif Abdülmuttalib'in tayininin muvafık olacağını aşağıdaki 11 rebiulâhır 97 (1880 mart) tarihli arıza ile pâdişâha bildirmişlerdir ¹.

“Hak taâlâ ömür ve şevket-i hilâfetpenâhîyi müzdad buyursun. Emir-i Mekke Şerif Hüseyin Paşanın irtihali vukuuna mebni halefinin sûret-i intihabına dair bâ irade-i seniyye miyâne-i bendegânemizde müdavele-i efkâr ve emir-i esbak Abdülmuttalib Efendi hakkında olan mutaleât-ı dekayık âyât-ı hazret-i tâcdârî üzerine dahi im'ân-ı enzar olundu. Malûm-ı âlî buyurulduğu vech ile makam-ı emarete bulunan zatın hilâfet-i uzmâ taraf-ı eşrefine istizâde-i râbîta-i kalbiyye ve maddiyyesi devlet-i aliyyece en mühim bir emir olup hükm-i zaman icabınca bu ehemmiyyet bilvücuh tezayüd etmiş olduğundan ve çünkü Hicaz valisi ile sair memurları mülkiyyenin iktidar ve vazifeleri şimdide kadar gayet mahdud bir halde cereyan edip asıl hall-ü-akd yed-i emârette bulunduğundan emir olacak zatın idare-i siyasiyyede bir dereceye kadar tadil-i iktidarı, hilâfet-i seniyyenin izdiyad-ı mahfuziyyet-i hukukına bâis olacağı mütaleasiyle ² intihab olunacak zâtın hal ve efkârının bu maksada kifayet edecek derecede olmasında faide görüldüğünden ve emârete nasbı câiz olacak şürefânın fûrû ve efradında dahi kesret bulunduğundan müşârünileyh Abdülmuttalib efendi ve Şerif Avnürrefik Paşa hânedanına tahsis-i intihap olunmamasının imkân ve adem-i imkânı düşünüldükte vâkıa emaretin bir veya iki fer'a muhtas tutulmasından ise saltanat-ı seniyyenin sair fûrua dahi müracaat buyurmasında fevaid ve te'sirat ziyade ise de ahval-i mevcûde, neticesi meçhul ve ihdas-ı gaile edebilmesi muhtemel olan tecaribe gayr-i müsait görünmek cihetiyle saded-i müzakere yine müşârünileyhimâdan birinin tercih-i memuriyetine inhisar ederek bu bahiste dahi terciha esas olacak muamelât ve tahkikatın istihsali lüzumiyle beraber Şerif Abdülmuttalib Efendinin intihabı, Şerif Avnürrefik Paşayı te'yis ve tezadd-ı tarafeyni tezyid edebileceğinden menafi-i devlete adem-i muvafa-

¹ Yıldız evrakı (Şerif Abdülmuttalib efendi zarfı) N. 1721.

² Hicaz valisi Osman paşanın Mekke emirlerinin salâhiyetlerinin tahdidine dair kurenadan Besim Beye gönderdiği mektupta da aynı endişe izhar ediliyor.

kati düşünülmüş ise de Şerif merhumun (yani Hüseyin paşanın) evvelce vasıl-ı sem'-i âli olan ve bazı mahall-i mahsusadan dahi ihtar kılınan niyat-ı muzirre ve mevki ve sıfatına münâfi ve hukuk-ı hilâfet-i ulyâya muzir olan temayülât-ı ecnebiyyesi üzerine hazırlanmış bir mazarrat var ise anın âzây-ı hânedanından gayri bir zatın makam-ı emarete gelmesiyle ol mefsetetin zâil olacağı ve Şerif Abdülmuttalib Efendinin şeyhûhet-i sinniyle beraber salâh-ı hali ve taraf-ı eşref-i pâdişâhiye ibraz ettiği rabita-i vicdaniyyesi müşarünileyhin intihabına sebep-i tercih addolunmuş olduğundan alelusul memuriyyetinin icra ve ilâniyle beraber hasbelhal perşenbe günü asakir-i şâhâneyi hâmilen hareket edecek vapurla azimet etmesi hakkında emr-ü-fermân-ı hümâyun ne veçh ile şeref sâdır olur ise muktezây-ı âlfi üzere hareket olunacağı muhât-ı ilm-i âlf buyrulduktaki olbabta ve katıbe-i ahvalde emr-ü-ferman hazret-i veliyyülemir efendimizindir. Fi 11 R (Rebiulahir) sene 97

(İmza)	(Mühür)	(Mühür)
Hayreddin	Mahmud Nedim	Said

Heyetin bu arzı üzerine şerif Abdülmuttalib Efendi yaşı yüze yakın olduğu halde Mekke emirliğine tayin olunarak ¹ gönderilmiştir. Büyük ihtiras sahibi olan yeni emir tutunabilmek için pâdişâha ve saraya karşı itimada lâıyk görünmeği ihmal etmemiştir; hususiyle bu sırada Midhat Paşa ile arkadaşlarının Taife yollanmaları ve bunların muhafazasının Abdülmuttalib Efendiye bırakılması şerifin, pâdişâh'ın itimad ve teveccühünden istifade ile muhaliflerini birer birer ezmesine vesile olmuştur. Hattâ vali Saf-

¹ Şeriflerin Mekke emirliğine tayinlerinde teşrifat mucebince verdikleri âidata dair Abdülmuttalib Efendinin 17 rebiulâhir 97 tarihli mabeyin başkâtipliğine göndermiş olduğu tezkire sureti :

Atüfetlü efendim hazretleri,

Bu defa âtifet-i mahsusa ve kâmile-i hazret-i pâdişâhi olmak üzere emaret-i Mekke-i muazzamanın uhde-i dâiyâneme tevcih buyurulmasından dolayı bazı zevat-ı kiram için hasb-et-teşrifat mütad olan takdime taraf-ı zî şeref-i kerimanelerine irsal kılınmağla mahallerne ita ettirilmesine himem-i aliyye-i atüfileri masruf buyrulmak bâbında lûtf ve mürüvvet efendim hazretlerindir. 16 rebiulahir, sene 97.

İmza (Abdülmuttalib)

vet paşa ile aralarının açık olmasına mebni anın azline de muvaffak olan¹ Emir Abdülmuttalib'e pâdişâhın emriyle mabeyin başkâtipliğinden gönderilmiş olan 17 zilhicce 98 (1881 kasım) tarihli tahriratta :

“Zat-ı âlî-i hâşimânelerine olan kemal-i meveddet-i hazret-i hilâfetpenâhinin, bir ferzendenin pederine olan meveddeti raddesinde ve emniyyet ve ihtiram-ı cenab-ı tacdarînin âl-ül-âl derecesinde olduğu...”, ve kendisiyle imtizac edemediğinden dolayı vali Safvet Paşanın azledildiği yazıldıktan sonra ikinci defa valiliğe tayin edilmiş olan Hacı İzzet Paşanın evvelce aralarındaki münâferet sebebiyle kusurunun afvedilmesini pâdişâhın bilhassa arzu ettiği bildiriliyordu².

Bu suretle Safvet Paşayı azlettirmeğe muvaffak olarak Hacı İzzet Paşa gibi gevşek ve kendisine kavuk sallayan bir valiyi ele alan Şerif Abdülmuttalib Efendi, pek az sonra Hicaz kumandanı Osman Paşa ile karşılaştı. Osman Nuri Paşa sert ve ciddî bir askerdi ; bundan başka Abdülhamid'in itimadına mazhardı ; bu vazifeye tayininde kendisine hususî talimat ta verilmişti. Osman Paşa'nın Hicaz ahvaline, şeriflerin hükümeti hiçe sayarak istedik-

¹ Vali Müşir Safvet Paşanın, *Zevî Zeyd*, yani Şerif Abdülmuttalib ailesiyle *Zevî Avn* ailesi arasındaki münâferet sebebiyle Şerif Avn'den Abd-i ilah paşa ile samimiyeti, Abdülmuttalib'i şüpheye düşürmüş ve aralarını açmıştır. Diğer bazı kayıtlardan anlaşıldığına göre Safvet Paşanın dışlı olması Mekke emirine göz açtırmamış; fakat sarayın Abdülmuttalib'i himaye etmesi Safvet Paşanın azline sebep olmuştur. Safvet Paşa Mekke emirinin ecnebi tahriki ile faaliyette bulunduğunu anlamış ve icabedenlerin dikkatini çekmiş ise de henüz müddeâsını isbat edecek bir delil elde edemediğinden ileri gidememiş, yalnız bu hususta hükümetin dikkatini çekmiştir. Vali Safvet Paşa, Şerifin, Magrib ahalisinden Mehmed Mehdi isimli bir Sünüsî şeyhiyle muhaberetlerini ve bu Mehdi'nin on bin müridiyle Cidde'ye gelmek üzere olduğunu Mekke'den ayrılmadan evvel yazmış ve Mekke emîrinin ecnebi tahrikiyle faaliyette bulunduğunu da Hicaz kumandanlığına gönderilen Osman Nuri Paşaya söylemiş ise de Osman Paşa bu sözlere ehemmiyet vermemiş ve hattâ bunu istihfafla karşılayarak saraya gönderdiği raporunda Safvet Paşanın bu mütalâasından bahs etmiş, fakat sonra işin doğruluğunu anlamıştır.

² Erzincan'lı Ahmed İzzet Paşa 1268 H. 1852 M. de Ağâh Paşanın yerine birinci defa Hicaz (Cidde) valiliğine tayin olunmuş ve 1270 h. 1854 m. de azledilerek yerine Mehmed Kâmil Paşa vali olmuştur. İzzet Paşanın bu birinci valiliği, Şerif Abdülmuttalib'in ikinci defaki Mekke emirliği zamanına tesadüf etmiş ve aralarında bu sırada bir geçimsizlik olmuştur. Hicaz vilâyeti salnâmesinde tayini hicri 1269 gösteriliyor ki bizzat işe başladığı tarihtir.

leri gibi hareketlerine ve Mekke vaziyetine dair verdiği esaslı raporlar, Taif'te mevkufl bulunan Midhat Paşa ve arkadaşlarının muhafazası hususundaki gayreti, hakkındaki itimadı arttırmıştı; daha evvel mevkufların muhafazası Mekke emirine bırakılmış ise de Osman Paşa, Hicaz kumandanı tayin olunup gelirken bu hizmet Mekke emirinden alınarak Hicaz fırkası kumandanı Osman Paşaya verilmişti; işte bu defa da Abdülmuttalib, bu paşayı yıkmak istedi; aleyhine epey şeyler yazdı. Kendi hareket tarzını haklı göstererek Osman Paşadan şikâyet etti; rakibi olan şeriflerin ecnebilere temayülünden bahsetti ve Osman Paşanın yaşının küçüklüğü ve tecrübesizliğinden şikâyet ile Hicaz'ın her işine müdahale ettiğini ve *Zevî Avn* şerifleriyle münasebetlerini yazdı; nihayet Osman Paşanın serkeşane muamelesi devam ettiği takdirde çıkması melhuz fenalığa işaret ettikten sonra "Ferik-i müşarünileyh meslek ve etvar-ı vâkıasında devam eylediği halde islah-ı ahval kabil olamayacağını,, arz yollu 17 recep 1299 tarihiyle ve mabeyin başkâtipliği vasıtasıyla keyfiyeti pâdişâha arzetmişti. Tabii Osman Paşa da Mekke emiri aleyhine hareket ediyordu; 1299 senesi şabanında (1882 haziran) İzzet Paşanın istifası üzerinde valilik, kumandanlığa ilâveten Osman Nuri Paşaya verilince Şerif Abdülmuttalib şaşırıldı; çünkü sabık valinin gevşekliği yüzünden ecnebi bir devletle olan muhaberesinin duyulmasından korktu. Cidde'deki İngiliz konsolosuna gönderdiği mektupta geçen şaban ayında vukubulan tebeddülattan (vali değişmesi) dolayı pek ziyade esef edip bu tebeddülün, işine sekte vermiş olduğunu beyan ediyordu.

Osmanlı hükümeti daimî surette ecnebi tahriki altında bulunan bu mıntakada bir hâdise çıkarmadan sükûneti muhafaza etmek istemekle beraber buraya tayin edilen Emirler de hariçten yapılan tahriklere kapılıyorlar ve bu mıntakada müstakil kıral olmak arzusuyla metbûlarına karşı ayaklanmak istiyorlardı. Nitekim Şerif Abdülmuttalib'ten evvelki Emir Hüseyin Paşanın "niyât-ı muzır ve mevki ve sıfatına münâft ve hukuk-ı hilâfet-i ulyâyaya muzır olan temayülât-ı ecnebiyyesi,, dolayısıyla kendisinin katlinden sonra şayet bunun tarafından bir fesat hareketi varsa Mekke emirliğinin bunların rakibi olan *Zevî Zeyd* ailesine verilmesi, çıkması muhtemel olan bir ısyanı önlemek maksadına mübteni idi; fakat bu emirin de, devleti aleyhine hareket etmek üzere Cidde'deki İngiliz konsolosıyla müteaddit muhaberesi, silâh istemesi ve bundan başka

Medine'deki urbân şeyh-ül-meşâyihi Huzeyfe'ye ve Cebel-i Şemmer şeyhi İbn-i Reşid'e göndermiş olduğu isyana teşvik mektupları ve şeriflerden Şerif Ali Sürûf ve Şerif Abdullah bin Zeyn'e yolladığı aynı mahiyetteki mektup mealleri, Mekke emiri Şerif Abdülmuttalib'in de maksadını meydana çıkarmıştı. Bu son mektuplar Abdülmuttalib'in damadı Dahilullah Bey vasıtasıyla mahallerine gönderilirken, Mekke emirinin harekâtını daimî surette kontrol altında bulunduran vali ve komutan Osman Nuri Paşanın eline geçmiş ve bunların mündericatı Abdülmuttalib'in vaziyetten istifade ile bir isyan çıkaracağını meydana koymuştur. Bu mektuplardan başka Abdülmuttalibin Cidde konsolosu vasıtasıyla Midhat Paşayı kaçıracağı da ayrıca saraya bildirilmiştir.

Sureti vesikalar arasında görüleceği üzere Mekke emirinin (Abdullah-el-Muttalib) ibareli zat mühriyle mühürlenmiş olup «جناب ذوالرتبة والاصالة حضرت قنصل دولة انكلترا الفخيمه بحده» başlığı altında İngiltere'nin Cidde konsolosuna gönderilmiş olan şevval 1299 (ağustos 1882) tarihli mektupta hülâsa olarak :

“Mekke'de bulunduğu sırada, konsolosun göndermiş olduğu mütemed adamile görüşüp aralarında anlaşma olduğunu ve bunun üzerine kendisinin vaziyeti hazırlamak üzere çalıştığını ve İngiltere devletinin tam muvaffakiyete nâil olacağında şüphesi olmadığını ve o sayede emeline nail olacağını ve geçen şaban ayındaki tebeddülâtan dolayı ziyade esef duyduğunu ve bundan dolayı işine sekte geldiğini, bununla beraber maksadın elde edilmesi için sây ve gayrette kusur etmediğini ve yakın vakitte bunun filt âsarı görüleceğini ve aradaki mukaveleye göre lâzım olan silâhların bir an evvel hazır edilmesini,, beyan ediyordu.

Yine Abdülmuttalib Medine'deki urbân şeyh-ül-meşâyihi Huzeyfe'ye yolladığı 10 şevval 99 tarihli mektupda da :

“Malûm işin fiile çıkması için lâzım gelen tertibatın daha evvel kendisine bildirildiğini ve o tarafa ait işi kendisine bıraktığını ve vakit tayini ile tedricen kıyam olunarak her işin tamamıyla icrası için receb ayında gönderilen mektubun kısa ve tafsilsiz olduğu ve yalnız Mısır meselesinin başlangıcının beyan edildiğini ve inşallah tamamen istilâ edeceklerini, gösterdiği sadakat ve hizmeti inkâr edemeyeceğini ve vakti kaçırmıyarak bu malûm işten başkasına çalışılmamasını,, yazıyor.

Yine aynı zatın Cebel-i Şemmer şeyhi Emir Muhammed bin Abdürreşid'e yolladığı aynı tarihli mektubunda da :

"İşlerin kendisini sevindireceği ve mektubunu alır almaz görüşülecek işlerin muhabere ile yapılması mümkün olmadığından hemen bir mütemed adamını göndermesi ve bu adam söylenen sözleri hiç kimseye sezdirmeden bizzat kendisine (İbnürreşid'e) söylemesi,, beyan edilmektedir.

Diğer Seyit Abdullah ibn Zeyn ile Seyyid Ali Sürûrt ibn-i Said'e olan mektuplarda da :

Muhaberatın gizli olması lâzımgeldiği ve malûm olan şahıstan gelen cevapta aramızda cereyan eden ittifak ve müzakerata itimad olduğunu size tebşir ederim,, yollu sözler vardır.

Bu mektuplar elde edildikten sonra Osman Paşa, bir ısyanın yakın olduğunu anlamıştı. Halbuki Mekke ve Medine'deki asker mevcudu iki bin kadar olup Hicaz maliyesinin darlığı sebebiyle paraca sıkıntı çekilmekte ve askerın günlük yiyecekleri bile veresiye tedarik edilmekte olduğundan bu kudretsizlikte bir taburun bile bir mahalden diğer mahalle sevki imkânsız olmasına binaen ve bu sırada henüz ne netice vereceği kestirilemeyen Mısır meselesi arasında bir de Hicaz işi çıkmasının müşkülât ve tehlikesi gözönüne alınarak bu işin önlenmesi, emirin derhal gürültüsüzce azl ve tebdilinde görülmüştür ; fakat azl keyfiyeti pâdişâhın iradesine mütevakkıf olup işin ciddiyeti ise uzun uzadıya beklemeğe müsait olmayıp, çünkü Cidde'den Sevakın'e kadar uzatılan telgraf hattının henüz muhaberata açılmadığı ve muntazam posta vapurları olmayıp, olsa bile vaziyeti fzah eden tahriratın arzı ve cevap gelmesi için bir, bir buçuk ay beklemek lâzım geldiğinden ve o müddet zarfında ise ısyanın genişliyeceği tabii olduğundan bu hal Osman Paşayı 12 ağustos 1882 tarihli Başvekâletten almış olduğu şifreli bir telgrafa istinaden cezrî karar almağa sevketmiştir. Hâdiseden evvel Osman Paşaya çekilmiş olan ve Aden'den gelen bu şifreli telgrafta, zamanın nezaket ve ehemmiyetinden bahis olunarak zuhur eden ısyan ve sair vak'alar hakkında tereddüt etmeden ve müsamaha göstermeden müessir tedbir ittihaz etmesi katiyyen emrolduğundan o da bu emre dayanarak işi uzatmadan kestirme yoldan giderek hal etmek istemiştir. Mevsimin yaz olması dolayısıyla mütad üzere Mekke emiri, ile vali ve hükümet erkânı *Tâif*'te bulunuyorlardı.

Verdiği karar üzerine Osman paşa, Zevî Avn âilesinden ve Şerif Abdülmuttalib ailesi rakiblerinden eski Mekke emiri Şerif Muhammed bin Avn'in oğlu Abd-i İlah Paşanın Mekke emirliğine tayinini muvafık görerek bir karar almak üzere 1299 şevval ayının yirmi altıncı pazartesi gecesi Merkez kumandanı Miralay Ömer Beyin evinde aşağıda adları geçen hükümet erkânıyla bir toplantı yapmıştır¹. Bu toplantıda vali ve komutan Osman Nuri Paşadan başka Mekke kadısı Mehmed Rüştü, defterdar Hüsnü, merkez kumandanı Miralay Ömer, mektupcu vekili Fikret Şerif, süvari tabur ağası İsmail Hakkı Beylerle Şerif Abd-i İlah Paşa hazır bulunmuşlardı. Vali, söyleyeceği şeyin, sonuna kadar gizli tutulacağına dair heyete ayrı ayrı yemin ettirdikten sonra, Emir Abdülmuttalib'in elde edilen mektuplarını ortaya koymuştur. Bunun üzerine azli kararlaştırılan Mekke emiri Abdülmuttalib'in yerine gûya Başvekâletten gönderilen tasnif edilmiş bir emr-i sâmi ile Mekke emirliğine Şerif Abd-i İlah paşanın tayin edilmiş olduğu vali tarafından teklif edilmiş ise de Abd-i İlah Paşa böyle uydurma bir emirle Mekke emirliğini kabul edemeyeceğini söylemiştir.

Bunun üzerine Osman Paşa, şayet emirliği kabul etmemekte ısrar edecek olursa kendisinin Osmanlı devletinin dostu olmadığı kanaati hasıl ve neticenin hakkında vahim olacağını beyan ile Abd-i İlah Paşayı tehdit ettiğinden o da ister istemez sahte emirliği kabule mecbur olmuştur.

Bu karar üzerine Mekke emirinin değişerek yerine Şerif Abd-i İlah paşanın tayin edildiğine dair gûya 16 ağustos 1882 tarihiyle Başvekâletten Aden hattı vasıtasıyla vilâyete çekilmiş olan aşağıdaki telgraf tertip edilmiştir :

Emaret-i celile-i Mekke-i mükerrerme kariha-i sabiha-i pâdişâhî'den Abd-i İlah Paşa hazretleri uhdesine tevcih buyurulmuş ve selefi Abdülmuttalib Efendi hazretlerinin Der-i saâdette ikamet ve istirahatleri muktezây-ı irade-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhîden bulunmuş olmağla pâşây-ı müşarünileyhîn ilân-ı emaretiyle efendi-i müşarünileyhîn hemen taht-ı nezâret-i askerîye ilka ve Der-i saâdette izamları için diğer iş'ara intizar olunması tavsiye olunur.

¹ Bu sırada yaz münasebetiyle Tâif'te bulunuyordu ve Ömer Bey de Tâif mevki kumandanı idi.

Bunun üzerine ertesi salı günü, Osman paşanın, Abdülmutta-libe göndermiş olduğu tahriratı tebliğ ve şerifi tevkiye üç tabur asker ve dört top ile ve aşağıdaki emirle Miralay Ömer Bey memur edilmiştir¹.

Merkez Kumandanı Miralay Ömer Beyefendiye :

İzzetlü efendim,

Müttefikan akd ve imza ettiğimiz karar veçhile bu gece miktarı-kâfi asakir-i şâhâne ile saat yedide (alaturka) Mesna'ya gidip Şerif Abdülmuttalib Efendiyi bilahz doğruca Kışlaya getürmeğe memursunuz ; Oraya vusulünüzde leffen irsal olunan mektubu, müşarünileyhe bilîsal keyfiyyeti anlatarak ve ol suretle memuriyyetinizi ifâ idersiniz ; müşarünileyh, gerek rey ve rızasıyle teslim olsun ve gerek silâhla vuku bulacak mukavemetine kaideten silâhla bilmukabele derdest edilsün hakkında bir güne hürmetsizlik edip, ittirmekten ve ırz ve emvale zerre kadar tecavüz vukuuna meydan vermekten kat'iyen memnusunuz. Efendi-i müşarünileyh Kışlaya isal olunacağı sırada Mesna'nın husul-i sükûnetine değin orada bir miktar asker terkine himmet buyurmanız lâzım gelür.

27 şevval sene 99 ve 29 ağustos sene 98

Vali ve Kumandan-ı Hicaz
Ferik

Esseyid Osman Nuri

Bu emri alan Ömer Bey gece alaturka altı ve yedi sularında herkes uykuda iken taburları ve topları alıp Mesna'ya gidip askeri icabeden yerlere yerleştirdikten sonra Osman Paşanın verdiği sureti aşağıdaki tezkireyi Şerif Abdülmuttalib Efendiye göndermiştir :

¹ Bu Ömer Bey, Tâif kumandanı bulunduğu esnada Tâif'te mevkuf bulunan Midhat Paşa ve arkadaşlarına karşı fena muamelesiyle meşhur olup *Tabstra-i İbret* ve *Mir'at-ı Hayret*'de bundan bahsedilmekte ve pek âdi ve hırsız bir adam olduğu kaydolunmaktadır. Bu da Abdülhamid'in itimad ettiği adamlardan olup Osman Nuri Paşayı da kontrola memurdu. Sonra Osman Paşa bunu Yemen'e naklettirmiş ve Ferik olarak bir aralık Hicaz kumandanlığında da bulunmuştu. Son hizmeti Yemen'de Asir kumandan ve mutasarrıflığı idi.

Devletlû Siyâdetlû Şerif Abdülmuttalib
Efendi hazretlerine

Devletlû siyadetlû efendim hazretleri,
Emâret-i celile-i Mekke-i mükerreremenin devletlû siyadetlû Abd-i İlah Paşa hazretleri uhdesine tevcih ve ihalesiyle zat-ı âli-i hâşimânelerinin berây-ı istirahat muazzezen Der-i saadet'te ikamesi hususı irade-i merahim ifade-i seniyye muktezasından bulunduğu beyanile müşarünileyh hazretlerinin îlân-ı emaretiyle zât-ı sâmi-i adnanlarının hemen îzamı hususı mâbeyn-i hümâyûn-ı mülûkânededen Aden hattıyla şeref varid olan şifreli tel-grafnâme-i (sâmîde) iş'ar ve binaberin zat-ı âli-i fahimânelerinin yarınki gün muazzezen Mekke-i mükerrmeye azimet etmek üzere bu gecelik çâkerhânelerinde misafiret buyurmaları iktiza eylediğinden ve çünkü bilcümle aile-i devletleri halkiyle emval ve emlâklerinin hıfz ve sıyaneti devlet ve hükümet tarafından kaviyyen taht-ı taahhüde alındığından bir miktar asakir-i şâhâne ile beraber Miralay İzzetlû Ömer Beyefendi memûren taraf-ı âlilerine gönderilmiştir. Hamiyyet-i müsellime-i hâşimâneleri lâzimesince irade-i seniyye-i pâdişâhîye mutâvaattan başka cânib-i âlîlerinden bir gûna hal ve hareket memul olunmazsa da hilâf-ı me'mul gerek cânib-i samîlerinden ve gerek daire-i devletleri mensubatı taraflarından bir gûna mukavemet gösterilecek olur ise mfr-i mumâileyh bilmukabele vazife-i askeriyyenin ifasına memur idüğünden beynelmüslimin vuku ve zuhurı hiç bir vakitte arzu olunmayan bir netice-i müellime vukuuna meydan kalmamak ve scabeden eşya ve adamları bâdehû tayin ve irade buyuracakları veçh ile ber veçh-i matlup hemen yetiştirilmek üzere işbu arızanın tebliğini müteakib bir, iki adamınızla teşrif buyurmaları niyaziyle arzı-ı âcizî takdim kılınur. Olbabta emr-ü-ferman hazret-i menleh-ül-emrindir. 25 şevval sene 99 ve 29 ağustos sene 98.

Vali ve Kumandan-ı Hicaz
Osman

Osman Nuri Paşa, Miralay Ömer Beyi askerle şerifin konağına göndermesini müteakip ayn-ı zamanda Tâif'te kendi evlerinde bulunan Abdülmuttalib'in kethüdasiyle kâtiplerini yanına getirterek şerifin azledilip İstanbul'da oturmasına irade çıktığını ve yarın

Mekke'ye gönderileceğini ve bu akşam kendi evine davet edildiğini söylemiş ve bunları da keyfiyeti tebliğ için şerifin konağına yollamıştır.

Gerek Ömer Beyin tebligatı ve gerek kethüda ve kâtiplerin sözleri üzerine Abdülmuttalib, bu hali zaten beklemekte olduğunu beyan etmiş ise de şerifin damadı Dahilüllah Beyin verdiği emir üzerine *Bevaridî* tâbir olunan hademeler müdafaa için tüfeklerini kaparak köşelerde siper almışlar ve bu suretle bir kaç gün mukavemet ile hariçten bir yardım ummak istemişlerse de, diğerleri iş iştenden geçtiğini söyleyerek nihayet Abdülmuttalib Efendi, kethüdası Cabir ve divan efendisi İsmet Efendilerle büyük kızı Şerife Azize Hanım ve sairlerinin yardımıyla ve gecelik elbisesiyle arabaya bindirilip miralay Ömer Beye teslim edilmiş ve Tâif kışlasına getirilip hazırlanmış olan odaya konmuştur¹.

Şerif Abdülmuttalib Efendinin tevkifini müteakip sabahleyin vali ve kumandan Osman Paşa ile Mekke kadısı, defterdar, şeyhler, eşraf ve ulema, zabıtlar ve diğer hükümet erkânı resmî üniformalarını giymiş oldukları halde Abd-i İlah Paşanın konağına gidip ona emirlik elbisesini giydirmişler, İbn-i Abbas camiine götürüp duadan sonra on dokuz pare top ile Mekke emirliğini ilân eylemişlerdir.

Vali ve kumandan Ferik Osman Nuri Paşa bunu müteakip Aden telgraf hattı vasıtasıyla ve 31 ağustos tarihli şifreli bir telgraf ile keyfiyeti Başvekâlete bildirmiş ve tafsilâtının takdim edileceğini yazmıştır.

Mekke emirinin tebdili etraftan duyulunca vakadan on gün sonra İskenderiye'deki İngiliz konsolosu tarafından sefaretine çe-

¹ Midhat Paşa merhum Tâif'ten refikasına gönderdiği 1 eylül tarihli mektupta (*Tabsıra-i İbret* s. 279) bu vak'ayı şöyle anlatıyor: «Burada iki gece evvel acib ve garib bir vak'a oldu; Emir-i Mekke Şerif Abdülmuttalib Efendi hasbelmevsim Tâif'te bulunduğundan ağustosun otuzuncu salı gecesi hânesinde evlâd ve iyali içinde uykuda iken gece yarısı saat altıda üç tabur askerle ve dört top ile kuşatılıp ve yatağından cebren alınıp alessabah gecelik elbisesiyle bizim bulunduğumuz kışlaya getirilerek karakol altına konuldu. Abdülmuttalib İstanbul'a veya âhar bir mahalle gönderilecek olmalıdır; gûya kusuru İngilizlerle muhabere etmesi imiş diyorlar; her ne ise bu zat İstanbul'a yaranmak için bize pek çok eziyet etmiş olmasıyla şimdi ef'aline mücazat olarak bizim halimize girmesi ve karşımızda harap daireye konulup hapsedilmesi büyük ibret ise de bu zatın yüz yaşında bir ihtiyar adam olduğuna nazaran ve nesl-i âlisine hürmeten insana rikkat ve re'fet geliyor..»

kilen telgraf üzerine Bâb-ı âli keyfiyetten haberdar olmuş ve 11 eylül 1882 tarihli aşağıdaki şifreli telgrafla bu olayı valilikten sormuştur ¹;

Mekke-i mükerre ve Taif taraflarında bir karışıklık vuku bulmuş olduğu İskenderiye'de İngiliz konsolosundan sefarete gelmiş olan telgraftan münfehim oluyor; bu babta henüz bir iş'arınız vuku bulmamış olduğundan hakikat-i halin serian ve âcilen iş'arı muntazardır.

Said

Osman Paşa, Şerif Abdülmuttalib'i azl ve tevkif ettikten sonra sureti vesikalar arasında görülen 1 eylül 98 tarihiyle kurenadan Besim Beye göndermiş olduğu mufassal mektupla bunun esbabını bilvasıta padişaha arz etmiş ve bir suretini de Bâb-ı âli'ye takdim etmiştir; bu mektuplarla şerifin emirlikten azline dair heyet tarafından verilen karar, uydurulan telgraf ve Osman Paşanın, tebeddül den bahs ile şerife gönderdiği tezkire ve şerifin Cidde'deki İngiliz konsolosu ve sairleriyle olan muhaberele ² erkân-ı harp kol ağalarından Abdullah Beye teslim edilerek İstanbul'a yollanmıştır ³.

* * *

Mekke emirinin böyle hükümetin haberi olmadan uydurma bir telgrafla değişmiş olması Bab-ı âli'de hayreti mücib olmuş ve

¹ Midhat Paşa ve arkadaşlarının Taif'te bulunması ve Mekke ve Taif'te karışıklık çıktığının haber alınması üzerine Yıldız sarayının bu hususta telâşa düştüğüne şüphe bırakmaz hususıyla işte İngilizlerin parmağı olması Midhat Paşanın kaçırılması tehlikesini meydana koymuştur. Hatta Şerif Abdülmuttalib'in Midhat Paşayı kaçıracağına dair saraya jurnal bile verilmiştir.

² Bütün bu vesikalar makalenin sonuna konmuştur.

³ Kol ağası Abdullah Beyin İstanbul'a gelerek Mekke emirinin tebeddülüne dair olan vesikaları getirip Bab-ı âli'de Başvekil Said Paşaya takdim etmesi üzerine onun tarafından mabeyin başkâtipliğine yazılan 23 zilkade 99 (6 ekim 1882) tarihli tezkire sureti :

Devletlü Efendim Hazretleri,

İşbu cuma günü Kalipsu nam vapur ile Der-i saâdet'e geldiğini beyan eden erkân-ı harp kol ağalarından Abdullah Beyin Hicaz vilâyetinden getirmiş olduğu tahrirat, Şerif Abdülmuttalib Efendi hazretlerinin makam-ı emâretten infisalini ilânın esbabını mübeyyin olmağın tebeddül-i emâret hakkında vilâyetçe tasni ve istimal olunan telgrafnâmenin ve müşarünileyhin ele getirüldüğü beyan olunan muhaberatının suver-i melfufesi ve memurin-i vilâyetin mazbatası ile maan ve leffen arz ve takdim kılındı. Vilâyetin bu babta mabeyn-i hümâyuna

Osman paşanın tayin ettiği Şerif Abd-i İlah Paşanın emirliği tanınmıyarak yerine anın biraderi olup Şûray-ı devlet azasından bulunan Şerif Avnürrefik Paşa tayin edilmiş ve hadiseyi tahkike Mütercim Rüştü Paşayı İzmir'de istintak etmiş olan meşhur Lebib Efendi memur olarak yeni Mekke emiriyle beraber gönderilmişlerdir. Lebib Efendi aynı zamanda pâdişâhın iradesi üzerine sabık emirin gönlünü almak üzere Başvekâletten Şerif Abdülmuttalib'e yazılmış olan bir mektup da götürmüştür ¹.

Filhakika Mekke'ye gelen Lebib Efendi icabeden tahkikatı yapmış ² ve neticede Osman Paşanın hareket tarzı ya muvafık

dahi mâruzatı olduğu mir-i mumâileyh tarafından ifade olunmuş olduğundan tahrirat-ı mâruza ile melfufâtının Bâb-ı âlî'de hıfzolunmak üzere iadesi menûl-ı emr-ü fermân-ı hümâyun-ı mülûkâne idüğü ve emir-i lâhik devletlû siyadetlû Avnürrefik paşa hazretleriyle birlikte azimeti mukarrer olan atufetlû Lebib efendi hazretlerinin icra edeceği tahkikat ve tetkikat neticesinde hakikat-i hal teayyün edeceği cihetle ana göre icabının başkaca bilmütalea arzı emr-i tabii olup şu icraattan sonra Hicaz valisi Osman Paşa hazretlerinin ibka ve adem-i ibkası şâyân-ı teemmül bir madde olduğundan anın dahi kezalik bilmütalea icabına bakılması lâzım gelür ise de irade-i seniyye-i hazret-i pâdişâhi ne merkezde müteallik buyurulur ise muktezây-ı âlîsi infaz olunacağı beyaniyle tezkire-i senaveri terkim kıldını efendim.

Said

Fî 23 zilkade sene 99 ve fi 24 eylül sene 98

¹ Kendi el yazısıyla Said paşa tarafından mabeyin başkâtıplığına gönderilen tezkire sureti:

Abdülmuttalib Efendi hazretlerine, Mekke-i mükerrreme emâretinden infisalinin beyanı esbab-ı mucibesıyla haiz olduğu şeref-i haysiyyet-i zatiyye ile mütenasip olacak surette oraca her ne suretle irade ve işeleri esbabının istikmal kılınacağı ve lâzımgelen tahkikatın biletraf icrası için Lebib Efendi hazretlerinin tayin ve ol tarafa tesyir buyurulduğunu ve cânib-i saltanat-ı seniyyeden kabilülis'af olabilecek ne gibi arzu ve istidaları var ise memur-ı müşarünileyh vasıtasıyla arz ve iabâ olunmak lâzımgelseceğini ve olbabta bazı ifadât-ı münasibe ile taziyet ve tesliyeti hâvi müşarünileyhe tahrirat-ı resmiyye tastiriyle liecilirsal takdimi muktezây-ı irade-i seniyye-i hazret-i pâdişâhiden olduğunu hâvi tezkire-i aliyeleri alındı. İcab-ı hal ve maslahata göre müşarünileyhe tastir olunan tahrirat leffen irsal-ı savb-ı sâmilere kılınmağla icabının icrası mütevakıf-ı himem-i devletleridir efendim.

Said

fi 24 zilkade 99 ve 25 eylül 98

² Yukarıda adı geçen miralay Ömer Bey bu sırada livalığa terfi ile paşa olmuş ve 1899 m. senesinde İstanbul'a gelmiş ve Abdülhamid'in emriyle Şerif Abdülmuttalib'in azline, Mîdhat Paşa ve arkadaşlarının kendi zamanındaki vazii

görülmüş veya idareten öyle icabetmiş olacak ki vali ve kumandanlıkla yerinde kalmıştır. Osman Paşa, Besim Bey'e yazdığı mektupta, Şerif Abdülmuttalib Efendinin "Kışla-i hümayunda ikamet edip bundan böyle ömrü oldukça bu halde ikame edilmesinde asla bir mahzur, olmadığını beyan ederek ölümüne kadar sabık emiri hapsetmeği arzu ettiğini anlatmak istemiştir; fakat saray tarafından bu kadar ileri gidilmesine muvafakat olunmuyarak Lebib Efendinin Mekke'ye gelmesini müteakip resmî bir tahrirat ile Mekke'ye davet edilen Abdülmuttalib Efendi, Tâif'ten binbaşı Mehmed Nuri Ağa vasıtasıyla Mekke'ye getirtilip konağında oturtuldu ve Lebib Efendi de tahkikatını yapıp avdet etti. Şerif Abdülmuttalib Efendi 1304 h. 1887 m. senesinde vefatına kadar Mekke-i mükerremedeki konağında daimî bir nezaret altında bulundurulmuştur.

Makale ile ilgili başlıca vesikalar

I

Yalnız Hicaz kumandanı bulunduğu sırada Ferik Osman Paşanın Mekke emirleri hakkında 3 rebiulahir 1296 (21 şubat 1882) tarihli olarak Abdülhamid'in kurenâsından Besim beye göndermiş olduğu dikkate şayan mektup sureti;

Kurenây-i cenâb-ı şehriyâriden saadetlû, Besim Beyefendi hazretlerine

Saadetlû efendim hazretleri,

Çakerleri buraya gelinceye kadar emâret-i Mekke-i mükerremenin vezâif ve imtiyazatını sair emâretler misillü cânib-i celil-i saltanat-ı seniyyeden mahdut ve muayyen zannetmek gibi yanlış bir îtikadda bulunmakta idim; halbuki emâret-i müşarünileyhaya tayin buyurulagelmüş olan şürefânın hamil oldukları ferman-ı âlîde vezâif ve imtiyazâta dair kuyut ve şürut olmadığını burada tahkik

yetlerine, Osman Paşa ile aralarının açılmasına vesaireye dair bir rapor takdim etmiştir. Ömer Paşa ferik ve Asîr kumandan ve mutasarrıfı iken takriben 1306 da İstanbula gelmiştir; raporunda vali Osman Paşa ile muhaverelerini şöyle anlatıyor: «... o esnada Arafata çıkıldı, Osman Paşa kullariyle mülâkatımızda [aman Ömer Paşa, tahkiki memuriyyetine rütbe-i bâlâdan Lebib efendi geldi ve şerif Avnürrefik paşa ve Âdil paşa da geldi; Lebib efendi tahkik ediyor, bizim halimiz nice olacaktır] demesi üzerine inşaallah iyi olur cevabını verdim .. »

eylediğimden, ümeray-ı sabıka ile şimdiki emir canibinden hiç bir kayıt ve şarta müstenit olmayarak ittihaz olunmuş olan mesleğin ve emâret ve vilâyet miyanında herbâr tahaddüs etmekte olan mübâyenet esbab-ı mucibesinin arz ve beyaniyle daire-i iktidar-ı emâretin hukuk-ı mukaddese-i saltanat-ı seniyyeye tevafuk edecek derecede tahdid ve tayini hakkında bazı mevaddın ifade ve dermiyanını feraiz-i tâbiyyet ve memlûkiyetten ad eylerim.

Malûm-ı âli olduğu veçh ile Mekke-i mükerreme emâreti, devlet-ı aliyye-i Osmaniyenin menâsıb-ı âliye-i sairesi misillû cânib-i eşref-i cenâb-ı pâdişâhiden ferman-ı âli ile tevcih olunur bir mesned-i müteber olup zat-ı kudsiyyetsimat-ı cenab-ı hilâfetpenahf, şürefâdan her kimi intihab ve kabul buyurur ise bu mesnedi ana taklid ve tevcihte muhtar-ı mutlak iken emirlerden bazıları kendiliğinden daire-i iktidar-ı emâreti dilediği kadar tevsi etmiş ve o misillû ümerânın mevki-i muayyenlerine kasrı ekser vülât-ı izam cânibinden iltizam olunmayıp iltizam etmek isteyenlerin de azilleri vukufle iş, halinde terk edilmiş idüğinden bugünkü gün birtakım magsûbat emir-i Mekke'nin hukuk-ı sarıhasından tanınmakta bulunmuştur. Müteveffâ Şerif Yahya'ya kadar ¹ makam-ı emârette bulunan şürefâ için hiç bir muayyen iktidar olmayıp her biri tasaddi edebildiği umurun fâil-i muhtarı olmuş ve şerif-i müşarünileyhe hâlef olan Şerif Muhammed bin Avn'in defa'i ûla-i emâretinde, iktidarı yalnız beyn-el-urban vuku bulan deâvi ve mesalihi rüyet ve umur-ı ahaliye müdahaleden mücanibetle deliller şeyhini bizzat tayin etmek ve kabail ümera ve meşayihini hükümetin rey ve buyruldusuyla nasbedip, azl ve tebdillerini de yine hükümetle müttefikân icra eylemek ve çünkü buraca arazi tasarrufu şer'i ve kanununun tayin ettiği şeraitle aksam-ı hamse üzerine câri olmayıp ötedenberi *hegir* tabir olunur bir nevi ağır icare-i zemin ile ümerây-ı Mekke taraflarından taliblerine ihale oluna gelmiş idüğinden ahali tefviz ve ihalesi yine ol suretle câri olmak ve bila vâris vefat edenlerin emval-i gayr-i menkulesi taraf-ı emârete intikal etmek ve tevliyeti münhal olan evkafa muhasebe ve sair muamele ile mukayyed olmayarak emir-i Mekke tarafından doğrudan doğruya bir nazır tayin edilmek hususlarına münhasır olmak gibi emâret-i müşarünileyha için bazı vezaif tayin etmiş ve müteveffây-ı

¹ Şerif Yahya bin Sürür 1228 h. 1813 m. den 1242 h. 1832 m. tarihine kadar Mekke emirliğinde bulunmuştur.

müşarünileyh ikinci emâretinde de bu vezâif dairesinde hareket eylemiş ise de def'a-ı ulâsında kendisine halef olan şimdiki şerif Abdülmuttalib hazretleriyle İbn-i Avn'in büyük oğlu müteveffâ Abdullah Paşa, harekâtını işbu beyan olunan vezâif dairesine kasr edemiyerek tevsi-i iktidar etmek ister ve fakat Abdullah Paşa merhum harekâtının tâdiline muktedir bir vali görecektir olur ise umur-ı hükümete müdahaleden el, etek çeker imiş.

Vülât-ı izamdan bazılarının müşarünileyhima Şerif Abdülmuttalip ve Abdullah paşa gibi uzamây-ı ümerayı ekser vakir idare-i keyfiyyelerinden tahyir eyliyecek kadar hukuk-ı mukadde-se-i saltanat-ı seniyyeye karşı gayretsizlikte bulunmaları her ikisini de alelittlak icray-ı nüfuza alıştırmış ve fakat Abdullah paşa yine vaktine göre hareket ederek zamanını geçirmiş ise de Abdülmuttalib hazretleri kendisine tabiat-ı saniye olan tavr ve mesleğini tebdil ve tahvil edemiyerek elhaletü hazihi idarenin her şubesinde icray-ı nüfuz etmekte ve rey ve rızası olmaksızın hükümet-i seniyyeye hiç bir iş götürmemekte bulunmuştur.

Urbânın ümera ve meşâyihî kaide-i sabıkaya muhalif olarak doğrudan doğruya taraf-ı emâretten tayin olunmak ve müftü, eimme ve hutebâ ve esnaf ve mahallât ve mücavirîn şeyhleriyle muhtesib gibi müstahdemîn-i mahalliyye taraf-ı emâretten intihab ve nasb edilmek gibi müdahalât ve su-i istimalâtta başka Şürefây-ı Abâdileden (Zevî Avn'den) hiç biri zamanında cari olmayan emâret kaymakamlığının ¹ ihdas ve hapısane ve tomruk daireleri icadiyle hukuk ve cinayet dâvalarının orada rüyet ve haps ve darb ve tecrime mübaderet ettirilmesi gibi nüfuz-ı hakime, hükümet-i seniyyenin kabulüne bihakkin mütehammil olamayacağı bir bid'at-i seyyie îka olunmuştur ki bunlardan bir az müddet iğmâz-ı ayn vuku kâffesinin teessüs ederek bilâhare emirlerin hukukundan sayılmasını müeddi olur.

Ümera ve meşâyihî doğrudan doğruya daire-i emâretce azl ve nasb olunmaları avene-i emâretin tamaina mebni sık sık tebeddül vukuuna ve bu hal, tebeddülünden müteessir olan şeyhlerin

¹ Şerif Abdülmuttalib bu zon emirliğinde ihtiyarlığı sebebiyle emâret kaymakamlığı diye bir makam ihdas etmiş ve buraya torunu Mesaid Paşa'yı tayin etmişti. Bunun yaptığı fenalık tahammül olunmaz dereceye geldiğinden kumandan Osman Paşanın ikaziyle Abdülmuttalib torununu kaymakamlıktan çıkarmıştı.

isyan ve tuğyanını mûcib olup elhaletü hazihi Rubu taraflarını keserek berren ve bahren ebnây-ı sebili soymakta olan Şeyh Arâbi'nin kat'-ı tarik etmesine azl-i nâbehengâm sebep ve Yenbu-ül-bahirde mütegalibâne hareket eyleyen Şerif Hacartnin cür'etine emâret-i celilenin sahabet-ı gayr-i lâyikası illet olmuştur.

Muhtesib ve sair o misillü hademe-i hükûmetin intihap ve tayinine açıktan açığa müdahale vukuundan tevellüd eden fenalıklar da az şey değil ise de deâvi-i vâkıa-i mahalliyenin emâret kaymakamlığına intikal fasl ve rüyetile ibadullah'ın oraca keyfe mâyeşâ haps ve tecrimi hikmet-i hükûmet kaidesinde kabil-i tecviz ve müsamaha değildir; çünkü erbâb-ı mesalih hühûmet-i metbûasının ağuş-ı re'fet ve adaletinden alınmış ve darb ve tecrim ile takdir edilerek hükûmet-i âdile-i saltanat-ı seniyyenin merhamet müsellimesinden mahrum bırakılmakta bulunmuştur.

İşte bu gibi hâlâtın cereyanı menedilmedikten başka ümeradan bazıları tervic-i mütelebât-ı vâkıasiyle taraf-ı Bâb-ı âli'den şımartılmış olmakla içlerinden bazıları saltanat-ı seniyyenin fütüvet ve merhamet yüzünden mebzul olan eltaf ve inâyâtını hâşâ mecburiyyetten münbais müdarattan zannetmek derecelerine kadar varmıştır; halbuki Mekke-i mükerreme ile etraf ve civarında her biri bir kola mensup beş on bin şerif olup bunlar ise beline bir cenbiye takmaktan başka imtiyaza malik olmıyarak âhâd-ı ahali kabilindendir; müteşahhisân-ı şürefânın beyneletrab temayüz eylemesi ise mutlaka taraf-ı devlet-i aliyyeden nail olduğu rütbe ve nişan ve mürettebat sayesinde husule gelmiştir; işte ümeray-ı Mekke dahi saye-i âtîfet vâye-i cenâb-ı pâdişâh'de emsali meyânında ileri çekilerek teşrif ve tevkir olunmuş ve herbiri saltanat-ı seniyyenin sadakasıyla ihtişam ve debdebe satarak başları sıkıldıkça asakir-i hazret-i şâhâneye müracaattan başka cây-ı istimdat ve istinadları mefkud bulunmuş iken, ümeray-ı sabıka-ı Zeydiyyenin mesleğini taklid eyleyen emir-i hazır bile hakikatı mülâhaza edemiyerek saltanat-ı seniyyenin dereceten kendisine muadil gibi olan uzamây-ı bendegânından kendisi için hürmet-i lâyikanın fevkinde ubudiyet ve müdahenete intizar etmekte ve hayfâ ki defterdar ve müdür-i harem gibi bazı büleha şerif hazretlerine arz-ı hulûs için makam-ı vilâyette bulunan merci-i muayyenleri hakında icabeden inkiyad ve mutavaatı ayak altına almaktadır.

Şerif hazretlerinin şeyhûhet ve sabıka-i ülfet mülâbesesiyle sadır olan harekât-ı hod serânesi işbu büleha lisanında kerametle tabir olunarak içlerinde hukuk-ı mukaddese-i saltanat-ı seniyyeye tecavüz vukuundan mütessir olanları müşâhede olunamıyor, ahali-i kiramın mâdelet-i müselleme-i saltanat-ı seniyyenin derece-i âliyesine vukfları olmakla devlet-i aliyye, memalik-i mahrusanın her cihetinden darb ve tecrim gibi teaddiyat-ı zulmiyyeyi külliyyen refetmiş ve bugünkü gün kimsenin kimseye bir fiske vurmamasına rızay-ı âlisi gayr-ı kail bulunmuş iken mahzâ fütüvvetinden olarak ahali-i kiram deyu yad ile teşrif ve bunca niam-ı nâ müte- nahiyesiyle taltif ettiği cirân-ı beyt-i hüdanın bu kerre emâret kaymakamlığına celb ve fkad edilen Şerif Sürur gibi zalim bir bedevî sopasına terk ve feda olunması gibi şefekat-i müsellemesiyle katiyyen kabil-i tevfiq olmıyan bir halden memurîn niçin iğmaz ediyorlar bunlar o devlet-i âdile zirdestanının muhafaza-i mal ve hayatına memur değiller mi? deyu birbirleriyle dertleşip söyleşmektedirler. Şürefây-ı abadileden Zevf Avn'in zuhuruna değin emâret-i celile, şürefây-ı Zeydiyyeye münhasır bulunmuş ve müşârünileyhin hodbehod müttehazi olan meslek, zamanlarında halka kendülerini *Melik* deyu yâdettirecek derecede müstesna bir tarz ve taurda meşhud olmuştur; şimdiki emir hazretleri işte bu Zeydiyye şürefâsından olup ailesinin ileru gelen âzası dahi Dersâdet'teki büyük oğlu Ahmed Bey ile Fühayd Paşadan ve burada bulunan hafidi Mesaid Paşadan ibarettir. Şürefây-ı Avniyenin mütehayyızânı dahi derbâr-ı şevketkararda sakın Avnürrefik paşa ile buradaki Abd-i ilah ve Hüseyin ve Ali paşalardan ve Nâsır ve Mehmed beylerden ibaret olup Avnürrefik ve Abd-i İlah Paşalar, müteveffa Şerif Muhammed bin Avn'in ve Hüseyin Paşa ile Nâsır Bey, anın (yani Muhammed bin Avn'in oğlu müteveffa Ali paşanın ve Ali paşa ile Mehmed bey, diğer oğlu (yine Mehmed bin Avn'in) müteveffa Abdullah Paşanın oğullarıdır.

Bu iki aileye mensup olarak yukarıda isimleri mezkûr zevattan Avnürrefik Paşaya nisbetle Ahmed Beyin mütedil ve Fühayd Paşanın hadisissin olup Hicaz'a henüz ayak basmamış olduğunu haber veriyorlarsa da kendilerini bilmediğim için kullarınca onlar hakkında birşey diyememek tabiidir; fakat Abadile ricalinden Abd-i İlah Paşa kırk yaşlarında kadar bir merd-i âkil ve hüsn-ı siyer ve sülûk ile mümtaz-ı emasil olarak bâis-i fevz-i saâdet-i ümem

olan mutavaat-ı devlet-i aliyyede pâbercây-ı sebat ve istikamet ve memurîn-i devlet-i aliyye ile ahali-i kiram haklarında ifa edegeldiği hüsn-i muamele ve hürmet cihetiyle mevkiyen haiz-i kabul ve memduhiyyet olmak üzere meşhur olup filvaki görülen hal ve tavrı dahi hakkındaki hüsn-i şahadet ve rivayeti müeyyid bulunduğu gibi, ailesinin isimleri tadat olunan ricali dahi isrince hareket etmekte görülüyorlar.

Şerif Abdülmuttalib hazretlerinin şeyhûhet hasebiyle hüsn-i tasarruf-ı umura kadir olamıyarak nüfuz-ı vesî-i emâretin bir takım menfaat perestan miyanında iktisam etmesiyle her birinin keyfe mâyeşâ icra ettiği ahkâm-ı hodserânedan dilgir olanlar bir kerre çektikleri hâle ve bir kerre de Abd-i İlah paşanın siyret ve hareketine bakarak saltanat-ı seniyyenin hakkımızda bîdiriğ ve erzan buyurduğu adl ve re'fet ve lûtf-u inayetten arzûy-ı hilâfetpenâhiye tevfikân bizi müstefid eyliecek şimdiki halde ancak Abd-i İlah paşadır; eğerçi Mekke-i mükerrerme için bir emir lâzım ise paşay-ı müşarünileyhten başkası gerekmez; zira kendüsi hasâyıs-ı lâzimedan hissedar ve rızay-ı bârî ve şehriyârîye tevfik-i hareketle şöhetşiardır gibi sözlerde bulunuyorlar¹. Çakerlerinin maksadım ise mademki zir-i cenâh-ı saltanat-ı seniyyede Mekke-i mükerrermede bir emâret bulunacaktır; ana tayin olunacak zat, gerek Zeydiyye'den olsun ve gerek Abadile'den bulunsun vezâif ve imtiyazatının mutlaka tahdid ve tayin buyurulması lüzumu arz ve niyazından ibarettir. Eğerçi bir hal vukuunda tayin buyurulacak emîrin emâreti ferman-ı hümâyunda vezâyifi tahdid ve tayin buyurulur yani ümeranın hiç bir gûna kayıt ve şarta müstenid olmayarak bir vus'at-ı gayr-i lâzime ile cereyan eyleyen ahkâm ve hareketi bir daire-i mütedile dahiline hasr ve kasr olunur ise hem hukuk-ı mukaddese-i saltanat-ı seniyyenin muhafazasına hizmetle ifay-ı zimmet müsadekat edilmiş ve hem de emâretle vilâyet miyanında berveçh-i mâruz vezâifden dolayı mütevaliyy-üz-zuhur olan mübayenet ve münaferece katiyyen netice verilmiş olur; binaberin emir-i Mekke yalnız urbânın haric-i şehirde vukubulacak nizâ ve dâvalarını suret-i sulhiyyede fasl ve tesviye eder, her ne cürm ve cinayetle müttehem olursa olsun

¹ Osman Paşa, Şerif Abd-i İlah paşayı fazla medhetmiştir. Halbuki saray bu gibi himaye ve iltizamlardan şüphelenirdi; Şerif Abdülmuttalib'in bu hususa dair şikâyeti de pâdişâhı kuşkulandırmıştır.

bir şahsı darb edip ettirmekten ve rey-i hodiyle hapsedtirüp ve eylemekten ebediyetle memnudur; mezâhib-i erbaa müftileri ve hatipler ve imamlar ile mahalle ve esnaf ve sunuf-ı sâire şeyhlerinin intihap ve nasbına Emir-i Mekke asla müdahale edemez. Kabâil meşâyihi hükümet-i seniyye-i mahalliyyenin rey ve intihabı ve vilâyet-i celilenin buyrulduşiyle nasbolunup taraf-ı emâretten doğrudan doğruya tayin olunamaz ve azlini mucip sebep tebeyün edip de hükümetce tebeddülüne lüzum görülmedikçe lâan asıl taraf-ı hükümetten bile azl ve tebdil olunamaz.

Meşâyih ve ümeray-ı urbânın muayyenatı mutlaka emâretle hükümet miyanında bilittifak îta ve tahsis olunur; emanet kaymakamlığı vakten minelevkat iade olunmamak üzere katiyyen lâğv-olunmuştur. Emir-i Mekke her nevi cihet tevcihi ve muhtesib ve sair o misillü memur ve hademe tayini gibi hükümete ait umura katiyyen müdahale edemez ve taraf-ı hükümetten maiyyetine muayyen olan kavas ve zabtiyelerden başka *bevaridî* ve *hazinevî* namındaki hademesinin silâh taşınması caiz olamaz; Mekke-i mükerreme ile havalisindeki arazinin tefviz ve iykafi usul-i şer'iyye ve kavanin-i mer'iyyesine tâbi olup Emir-i Mekke buna dahl ve taarruz ve davay-ı tasarruf eyleyemez. Evkaf-ı haremeyn-i şerifeynin idaresi taraf-ı devlet-i aliyyeden muayyen müdürlerine muhavvel bulunmağla Emir-i Mekke bunlara müdahale etmez ve münhal olan evkaf tevliyetlerini tevcih eyleyemez. Bilâ varis vefat edenlerin menkul ve gayr-i menkul metrukât ve muhalledatı beytülmâl-i müslimîn hazinesine ait olup Emir-i Mekke'nin andan haz ve nasibi yoktur. Taraf-ı eşref-i saltanat-ı seniyyeden ümeray-ı Mekke'ye ihsan buyurula gelen şimdiki teşrifat Emir-i Mekke hakkında kemakân bîdiriğ buyurulacaktır gibi emâret fermanına bâzı kuyud ve şûrut derci çakerlerince vecibeden addolunmakta ise de ifay-ı icabı rey-i rezîn-i mülhemiyet karin-i cenâb-ı hilâfet-penâhîye menût ve mütevakkıf idüğünden tensip buyurulduğı halde keyfiyetin atabe-i ülyây-ı hazret-i veliyy-ün-niamîye arzı rey-i valây-ı hayr hâhtlerine merhundur; olbapta emr-ü-irade hazret-i menlehülemlendir.

An Mekke-i mükerreme; fi 3 Rebiulâhır sene 99 ve fi 9 Şubat sene 97.

Kumandan-ı Fırka-i Hümâyun-ı Hicaz

Ferik

Esseyid Osman Nuri (Mühür)

Besim Bey, Osman Nuri paşa'nın bu mektubunu arzetmiş ve zarfın kenarına aşağıdaki not yazılmıştır :

İşbu tahriratın iki rakamiyle bed' (أبد)eden fıkاراتının mâbâdi vâkıâ pek mühim ve hitta-i Hicaziyede hukuk-ı hilâfet-i celilenin temami-i mahfuziyetine zâmin görünüyor ise de kumandan paşa'nın ihtar ettiği işbu kuyud ve şurut emârette hal ve tebeddül vukuunda nasb buyurulacak emir-i cedîde ihsan buyurulacak fermân-ı âliye geçecek şeyler olup ¹ ol zamana değin mucib-i şikâyet olan ahvalin indifai hususî ve hukuk-ı saltanat-ı seniyyeyi muhil icrââtın tedabir-i hakîmâne ile bertaraf edilmesi vali ve kumandanın dikkat ve basiretle hareketlerine menût olmağla bu babta kendülerinden mahremâne sual-i mütalea olunması emr-ü -ferman-ı hü-mâyun-ı cenâb-ı şehriyârîye merhundur.

II

Mekke emiri Şerif Abdülmuttalib Efendi'nin kumandan Ferik Osman Paşa aleyhinde ve Hicaz idaresinin kendi mes'ûliyeti altına verilmesi hakkında Mabeyn Başkâtipliğine göndermiş olduğu 17 Receb 99 (1882 Haziran) tarihli tahrirat sureti.

Mabeyn-i hümayun başkitabet-i celilesine

Atüfettü efendim hazretleri,

Hakk-ı âcizde olan vüsuk ve ftimad-ı hazret-i velinimet-i biminnetten ve memuriyyet-i haliyyeme muhtas avatıf-ı seniyye eseri olarak nâiliyyetten dolayı ifay-ı şükr ve sipasta acizden başka sermayem yoktur; bu nimete mukabil her bir icraat ve harekât-ı dâiyânemi rızây-ı mekârım irtizây-ı hazret-i mülûkâneye tevfiik etmek hasâil ve hususiyet-i âcizânem iktizasından olduğuna dahi yakîn hasıl olmasında iştibah yoktur; ecnebiye temâyül-i külliyye ile efkâr-ı fasideleri cihetiyle bu tarafa iade olunan Zevî Avn'e takımının harekât ve ef'alleri bâ irade-i seniyye taht-ı nezaret-i âcizîye ihale buyurulmağla bu cihete ve gerek Tâif'te bulunan cânilerin (Midhat Paşa ve diğerlerinin) muhafazalarına mutabassırâne dikkat ve havali-i Hicaziyeye müdahale-i ecnebiyye ile teşvis-i ezhanı mucib ilkaâtın tesirsiz ve hükümsüz bırakılmasına sarf-ı mesâi ve

¹ Şerif Abdülmuttalib'ten sonra tayin edilen Şerif Avnürrefik Paşaya verilen fermanda Osman Paşanın tavsiye ettiği kayıtların yazılıp yazılmadığını bilmiyorum. Aramama rağmen bu ferman müsveddesini bulamadım.

gayret olunduğu dahi derkârdır; cüz'iyât-ı umurda hâkipây-ı âli-yi tasdi etmek gayet çekindiğim şeyden ise de artık idaresi kabil olmayıp mahzur mütalea olunan mevaddın arzına kendimi borçlu ad eylediğimden zikri âti mevaddın arzına mecbur oldum.

Zatı müstağni-i beyan olan Hicaz kumandanı Osman Paşa hazretlerinin hadaset-i sin¹ ve tecrübesizliği cihetiyle kendisinin Hicaz'ın umur-ı mülkiyye ve askeriyye ve hususât-ı sairesine umum kumandan ve idare-i mahalliyyenin her bir icraatına nezarete memur-ı müstakil olduğunu flân ve bazan mabeyn-i hümâyundan geldi diyerek mukarribleri yanında mektuplar kıraet ve ityan ile umur-ı idareye vâki olan musırrâne müdahalesini taraf-ı âcizîden ve gerek taraf-ı âli-i hazret-i hilâfetpenfahden tefhim ve iknâ ile geçiştirildiği ve zatına tevfik ve ihtiram olunduğu halde dahi her nasılsa erbab-ı tahrik ve fesadın meclûbu olarak bunların iş-falâtı üzerine bazı umurun icrasına ısrar ve emaretin hemen azli mukarrer olup emiri nâfiz olmadığı tefevvüh ve tezkâr ile bu cihetten dahi münbais hakareti nazar-ı ehemmiyete alınmadıysa da ne çare ki bu misillü işâât hüküm ve mevkice muhill-i âsâyış olacağı misillü emaretin itibarî ve dahilen ve haricen ihlâl-i âsâyış için bizzat ve bilvasita fedakârlıkta bulunan mezkûr Zevî Avn'e familyasıyla leylan ve nehâren ittifak ve ittihad-ı külliyyede bulunmasından istifade olunarak hatta geçenlerde hasbelmevsim Tâif'e mütevec-cihen bir iki gün *Hüda*'da ikamet olunduğu sırada emâretin tebeddülü işâesine beyn-el-urban vücut verilmemiş ise de Abadileden *Zevî Hasen* eşrafının bazı sebükmagzanın uygunsuzluğa cür'etleri hiss olunmakla derhal Tâif'e inilerek tertip olunan fitne ve fesadın önü alınmış ise de kumandan-ı müşarünileyh ile Abd-i İlah Paşanın bilittihad Tâif'e bir günde muvasalatları daima mülâkat ve müsahabetlerinden ve Tâif'e geleli bir haftayı tecavüz eylediği halde âcizlerine gelmeyip tanımamasından nâşi Tâif ve civarı ahali işâ'a-i sâlifenin sıhhatine vücut vermek ve ilerüde âcizlerine azv etmek saniasıyla dahilen ve gerek haricen bir şurişin ikâna ve bu tarikçe emir-i hazıranın insilabına tabii sebebiyet vermektedirler.

¹ Osman Nuri Paşa bu tarihte kırk üç yaşında olup o sırada yaşı yüzü bulmuş olan Şerif Abdülmuttalib, kumandan paşayı kendi yaşına göre ölçerek pek genç saymakta ve tecrübesizliğini beyan etmektedir.

Velinimet-i bî minnet efendimize verdiğim ahd ve misakı Medine-i münevvere ile teşerrüfümde şafaatmeâb-ı hazret-i sey-yid-üs-sâdâta dahi arz ile tahkim ve tecdit eylediğimi ol vakit arzylemişim; ilelmemat bundaki sebat-ı dâiyânem derkâr olduğuna binâen hitta-i Hicaziyyenin müdahale-i ecnebiyyeden vika-yesi ve keyd-i âdadan muhafazası mes'uliyetleri tamamiyle dâile-rine ait olmak üzere kumandan-ı müşarünileyhin serkeş muamele-sinden nâşi tevellüdi melhuz ve müteyakkin olan fenalığın teskini için keyfiyetin ve ferik-i müşarünileyh meslek ve etvâr-ı vâkıa-sında devam eylediği halde islah-ı ahval kabil olamayacağıının lûtfen hâkipây-ı hazret-i velinimet-i bîminnete arzile hakkımızda şerefsanîh olacak emr-ü-irade-i hikmet ifade-i hazret-i hilâfetpenâ-hinin serian tebliğ ve iş'arına müsaade-i atûflerinin reh-in-i ibzali bâbında emr-ü-irade hazret-i menlehülemrindir. Fi 17 Receb sene 99.

III

Mekke emiri Şerif Abdülmuttalib'in Hicaz'da bir isyân ter-tip etmek maksadiyle Cidde İngiliz konsolosiyle, bazı Arap reis-lerine ve Urban şeyh-ül-meşâyhine göndermiş olduğu arapça mektuplarla beraber tercümeleri ¹.

جناب ذوالرتبة والاصاله حضرة قنصل دولة انكلترا الفخيمه بحجده
نفيد جنابكم بو اصول افادتكم المتضمنة سبب تأخير تليفكم لنا بمضمونها الى
هذا الوقت نظراً لاشغال الدائرة المتعلق جنابكم بها بالاحوال السياسة الحاضرة ولم يردكم
جوابها الا الآن التي بموجبها اعتمدنا على كل ماجرة عليه المذاكرة والاتفاق مع
متمدكم حينما كنا بمكة المشرقة وسبق احاطتكم بوقته باننا اخذنا في مقدمات الاسباب
والاستمداد اللازم في بعض جهات هذا الطرف اما الآن فقد شرعنا فيما هو اهم مما ذكر
ولا يكون لجنابكم ادنا فكره وسيظهر لدولتكم الفخيمه من الموقفيات ما يقر عنها ويتوجها
تها ينال هذا الخالص شفا حرازاته الصدرية غير ان اوضح لجنابكم ان يلتقط والتنبه الواقع
من اضدالان يمنع سرعة استمداد اجرا التثبيت اللازم واوضحنا لجنابكم قبله اشد استغنا
من التبدل الواقع بهذا في شعبان الماضي واشترنا لكم بما سيورثه من الحلل فيما ذكر
ومع هذا فنحن باذلين اقصال الجهد والاقدام في تنفيذ المطلوب وانشالله الكريم في اقرب
مدة ترو هذه الاقطار في درجة مهمة على اننا نخطر جنابكم ان من اللوازم المقدمة

¹ Bu arabca mektuplar ile altlarına yazılmış olan hozuk tercümeleri Os-man Paşa tarafından saraya gönderilmiş ve Abdülhamid tarafından kendisine ait Yıldız vesikaları arasında hifzedilmiştir.

على كل امر لهذا المشروع تهيئة الاسلحة الازمه التي سبق عليها القول بحيث تكون
تحت طلبها ولما ذكر تحرير هذا والسلام. في ١٠ شوال سنة ٢٩٩

عبدالله المطلب (مهر)

١٢٥٧

Arabcanın altındaki tercemenin aynı

Rütbetlü, asaletlü İngiltere devleti fahîmesinin Cidde'de bulunan konsolosı hazretlerine,

Cenabınıza ifade ederiz ki mektubunuz vusul bularak mazmununda şimdiye kadar tebligatınızın sebeb-i te'hiri cenabınıza müteallik olan dairenin ahval-i siyasiyye-i hazıra ile meşgul bulunduğundan neş'et ettiği ima buyurulmuş ve Mekke-i müşerrefe'de iken mütemediniz ile cereyan eden ittifakta ve mucibtle itimat eylediğimiz cümle müzâkeratın cevabı gelmiyerek ve ondan bir netice hasıl olmadığı beyan olunmuş; velhasıl bu tarafın bazı ci-hatında esbab ve istidad-ı lâzimenin tedarikâtında bulunduğumu vaktiyle ihata-i ilminiz sebkât etmiş ise de şimdi mezkûr işin ehemmine mübaşeret eyledim ve bu husus için zerre kadar başka fikirde olmayasız ve devlet-i fahîmeniz her veçhile muvaffakiyyat-ı külliyyeye nâil olacağına şüphe etmem ve alehusus onun teveccühatiyle bu muhlisinizin melâlet-i sadriyyeden şifayap olacağım bedidar bulunmağla ve bundan başka cenabınıza vazih ederim ki teyakkuz ve tenbih-i vakıa zıddına gidildiğinden teşebbüsât-ı lâzimenin sür'at-i icrasına mani oluyor; şöyle ki, geçen şehir-i şabanda vukubulan tebeddülâtan dolayı şiddet-i esefde bulunduğumu ve izah olunduğu gibi mezkûr işimize dahi fras-ı sekte ve halel ettiği bundan mukaddem işâret olunmuştu; bununla beraber asıl matlubun tenfizi hususuna aksay-ı cehd ve ikdamatta kusur ve diriğ-i himmet etmiyorum. İnşaallah vakt-i karibde bu aktarı matlub veçhile derece-i ehemmiyette bırakılıp müşahede edersiniz ve sebkât eden kavil ve kararda kâffe-i umurun şürû-ı mukaddimesinin levazımatı ise tehîye-i esliha lâzım görüldüğü ve taht-ı talepte bulunmak üzere biran evvel talebolunmuş olan esliha hazır ve müheyya edilmesiyse tisyarını ihtar ederim.

Abdullah-ül-Muttalib

1257

IV

Mekke emiri Abdülmuttalib Efendi tarafından 10 Şevval 1299 da Emir Mehmed bin Abdürreşid'e yazılan mektup sureti.

الجناب الاكرم الاجل الامير محمد ابن عبدالله الرشيد

بمد السلام عليكم ورحمة الله و بركاته ان سألتم فله الحمد طيبين والعلوم تسرك و المطلوب من حال وصول كتابنا هذا ترسلو علينا رجال من ممتدنيكم الى تامنومهم في كل أمر لاجل يبلغوكم عنا بعض علوم غير ممكن احاطتكم بها في الكتب بناها تبلغكم من الرأس و القصد تلبغو سلامنا اخيكم حمود الرشيد وكافة الحمولة ولما ذكر تحرير والسلام. في ١٠ شوال سنة ٢٩٩

عبدالله المطلب

١٢٥٧

Tercemesi

Ekrem [ve] ecel olan cenâb-ı Emir Muhammed bin Abdullah-el-Reşid size selâm duadan sonra eğer tarafımızdan sual ederseniz elhamdülillah biz iyiyiz ve işlerimiz sizi mesrur eder ve matlubumuz sizden budur ki işbu mektubumuzun hîn-i vusulünde tarafınızdan bir mütemed ve emin adamınızı buraya gönderiniz ki bazı gûna ulum ve iştigalimizin mektupla iş'ar ve ilminize idhali gayr-ı mümkün bulunduğundan heman gönderilecek adama her veçhile teminat verip tarafımızdan kendisine lieclittebliğ beyan ve sipariş olunacak şeyleri baştan başa bir kimseye serrişte verilmeyerek doğrudan doğruya cenâbınıza tebliğ eylemesi hususuna kaviyyen tenbih eyliyesiz ve karındaşınız Hamid-ür-Reşid'e ve kâffe-i kabilenize selâmımızı tebliğ eyliyesiz vesselâm.

Abdullah - ül - Muttalib

1257

V

Şerif Abdülmuttalib tarafından Şeyh Huzeyfe'ye gönderilen aynı tarihli arapça mektub sureti.

المحترم المكرم الشيخ حذيفه ابن سعد

وبمد السلام عليكم ورحمة الله وبركاته سبق لكم اولاً و اخر جملة كتب بخصوص العلوم التي عزمنا عليها ان شاء الله تعالى وعرفناكم بالتوضيح الشافي عنما يلزم ورتبناه وشفناه موافق لجهتكم بقدر اهميتها ودرکنناكم به وبينا لكم في كتابنا المحرر في رجب الاوقات المينة لكم وما يلزم اجراء في كل وقت منها بالتدرج حسبما يلايحه مع الاخذ والقيام التام في

اسباب كل أمر تروه موافق ومساعد لملنا هذا وحيث لم يردنا في كتابكم الاخير مايشقى الصدر الاجالى العلوم بدون تفصيل مما تقدم لكم قبله من الحقيقة عن ابتدا امر مصر وان شاءالله تعالى عن قريب نصر فكم بتمام استيلاهم عليها فالله الله يا بو خليل في همتكم الممهودة في هذاالم إلى ما يشابه غيره من العلوم ولا معنا شك في اخلاصكم محسوبيتكم وخدماتكم لنا والصدافة القديمة والحادثة لكن نستحکم في بذل الجهد وعدم فوات لحظة من اوقاتكم وصرفها في غير هذا العلم ومن خصوص ما صار ترتيبه لآخيتكم عمر فالذكور استغفلنا وقيسناه يرضيكم ولو نظن ان هذا الامر ما هو طائب لكم لما حصل فلا يكون في خاطرکم كدر ان شاءالله نوصيكم بأشکل منه ولاجل بيان ما ذكر تحریر هذا والسلام.

عبدالله المطلب (مهر)

في ١٠ شوال سنة ٢٩٩

١٢٥٧

Tercemesi

Muhterem ve mükerrem Şeyh Huzeyfe bin Sâd,

Selâm ve duadan sonra husus-ı mâlûmeden dolayı evvel ve âhır size çok mektuplar gönderilmiş ve malûm olan işin mübaşeretine azm-ü-cezm olunarak lâzım gelen tertibatı için tazvihat-ı şâfiye ile size bildirmiştim ve biz anı tertip edip ve sizin tarafınızın miktarı ehemmiyetine göre münasip ve muvafık görüp anın için orayı size havale ettim ve tayin-i vakitle icray-ı tertibat-ı lâzimenin tedricle ahz-ü-kıyam olunarak ve ilmimize muvafık ve müsait gördüğünüz takdirde her esbabının tamamiyle icrası hususuna mukaddema şehri-ı recepte gönderilen mektupta size beyan ve izhar etmiş isem de bu haber de tarafınızdan mevrud mektupta ulûm-ı mezkûreden dolayı tafsilsiz ve icmali olarak zikrolunmuş ve ancak sadre şifa verecek buna dair bir şey iş'ar olunmamış olduğu beyaniyle ve Mısır meselesinin iptidasından size malûmat vermiştim ve inşaallah kariben tamamile istilâ edeceklerini tebşir ederim; Allah Allah ya Halil'in babası, hizmet-i mâhudenizden me'mûlumdür ki bu ilmi lâyıkiyle görüp ve tahsilinde diğerine müşabih olunmuş ve bizim hakkımızda müsbet olan hulûs ve (bir kelime okunadı) şek ve şüphem yoktur; sadakatle gördüğünüz hizmet ve hadisat-ı kadimeyi inkâr edemem; yine bu kerre bir lâhza vaktinizi fevtetmiyerek ve bu ilmin gayrısına efkâr sarfedilmemekle teşebbüsât-ı lâzimeyi cidd-ü cehd ile ulûm-ı mâhûdeye bezl-i himmet etmecliğinizi ihtar ve iltimas ederim ve mürettebatınızdan on erdep tenzil olunup kardeşiniz

Ömer'e tertip olunmasından sizi iğfal edip bu yüzden sizi irza eder kıyas olunarak lâkin her ne kadar bu keyfiyyet size dokundu zan eder isem hatıra bir şey getirmiyerek inşallah bundan ziyadesne bilmukabil size ıvaz olunacağı siyakında tahrir olundu vesselân.

Abdullah-ül-Muttalib

1257

VI

The Abdülmuttalib'in, Abdullah ibn-i Zeyn'e gönderdiği aynı tarihli mektup.

المحترم المكرم السيد عبدالله ابن زين
اخبرنا كم شفاها عند سفركم من هذا الطرف عن الامور الازمه و اكدنا عليكم في التشبث الموجب
باستمرارها مدة غياب السيد على السرورى من مكة المشرفة و حيث لم يردنا منكم في ظرف
هذه المدة عنما ذكر ادنى افاده لزم زيادة التأكيد في بذل الجهد و الهمة الممهودة منكم بكل
ما يلزم لذلك بغاية الدقة و الاحتياط و التأمل التام و اكدنا على السيد على المذكور يدكم
بما يزيد في معلومتكم لادارة الاشغال المعلومه و كامل ما يتحررلنا منكم بخصوص ما ذكر كون
تصديره لنا بغاية التحفظ حسب تأكيدنا الشفاهى و ما خفى عليكم حصول الانتباه و لفيظ
الواقع علينا من الجهة المعلومه و لما ذكر حرر فيها.

عبدالله المطلب

في ١٠ شوال سنة ٢٩٩

١٢٥٧

Tercemesi

Muhterem mükerrem olan Seyyid Abdullah bin Zeyn,

Bu taraftan sefer-i azimetiniz esnasında umur-ı mâlûme-i lâzimededen dolayı size haber vermiş idim ve Mekke-i mükerremeden Seyyid Ali Sürûrî'nin müddet-i gıyabında teşebbüsât-ı mûcibenin icrası ve işgal-i lâzımının istimrarına da hâlel getirilmemesini size te'kid ve tenbih etmiştim. Halbuki bu müddet zarfında ona dair bir ednâ ifadenize destres olunamadığı beyaniyle keyfiyyet-i mezkûreyi teemmül ve ihtiyat-ı tam ile ve lâzım gelecek tertibatı gayet ve nihayet dikkatli ve tahaffuzla himem-i mâhudenizi cehd ile bezletmekle ziyadece te'kide lûzum-ı kavî görüldüğünden ve işgal-i malûmenin emaresine malûmatınızın ziyadesiyle sarfını, Seyyid Ali mezkûra te'kid eyledim. Ve te'kidat-ı şifahiyyemiz mucbince husus-ı mezkûr için tarafımıza yazılıp irsal olunacak

mekâtîbin suret-i tastirinde gayet mutabassırâne davranılması elzemdir. Üzerimize vaki olan husul-i intibah ve teyekkuzatn size gayr-ı hafidir ve bu mektup tahrir olundu.

Abdullah-ül-Muttalib

1257

VII

Şerif Abdülmütalib'in Seyyid Ali'ye yine bu ayaklanma işine dair mektubu .

لحترم المكرم السيد على ابن سعد
 كما هو مملوكم من تليفاتنا الشفاهيه التي افادكم بها حسين افندى بيان الاسباب المتضيه
 بيناكم عن مكة المشرفة موقه و عرفناكم بأننا اكدنا على السيد عبدالله بن زين عند توجه من
 ها الطرف شفاها يباشر الاشغال المعلومه لاستمرارها لثلا يعترها خلل بمدة غيايكم وسبق
 لَم في كتبنا الاخيره انكم تعرفو السيد المذكور باسماء الاصدقا مع بيان الجهات و الاشغال
 التي تستملوكم كلاً منهم لما هو مخصص به و تحديد درجاتهم في الامور اى من هو واقف منهم
 على حقيقه و من ليس له الوقوف التام و هذا زيادة تأكيد لما سبق و القصد ان تكون مخايرتكم
 مع نذكور بقايتنا التحفظ و قد وردنا في الدور الماضي من الرجال المعلوم ما اوجبتنا ان نتمد على ما
 صاة عليه المذاكرة و الاتفاق و ابشرك انشالله بكل امر يسر الحاطر لكن الله الله يا ابوزامل
 و لشغال الرجال و همتمكم المهوده و لما ذكر تحرير هذا و السلام .

عبدالله المطلب

في ١٠ شوال سنة ٢٩٩

١٢٥٧

Tercemesi

Muhterem ve mükerrem olan Seyyid Ali bin Sâd

Muvakkaten Mekke-i mükerreme'den hfn-i gıyabınızda Hüseyin Efendi ile sipariş edilen tebliğat-ı şifahiyemiz malûmunuz olduğu gibi Seyyid Ali bin Zeyn'in oltarafa azimeti esnasında işgal-i mâlûmeye bilâtehir mübaşeretle müddet-i gıyabınızda istimrarı cihetinde işin hâlel pezir ettirilmemesi hususı şifahen tavsiye ve te'kid olduğunu size bildirmiştim ve esdikanın isimleriyle cihât-ı mezkûrenin beyan ve istimal edeceğiniz işgal derecelerine göre herkese tahsis ve tahdide muhavvel edeceğiniz umurun hakikatine vakıf olup olmayan kimler olduğu ahiren size gönderdiğim mektupta tavsif ve tarif olunmuş ise de bundan dahi mezkûr ile olunacak muhaberat sureti ihfa ve tahaffuz ettirmek maksadı-

mızdır ve geçen haftada mâlûm olan adamdan mevrud cevabında miyanemizde cereyan eden ittifak ve müzâkerata itimat olunduğunu size tebşir ederim ve keza inşallah cümle umurumuz hatıra meserret verir. Aman Allah Allah yâ Ebû Zâmil erkeklikle işgal-i malûmenin tertibi hususuna hizmet-i ma'hudenizden matluptur vesselâm.

Abdullah-ül-Muttalib
1257

VIII

Mektublarının elde edilmesi üzerine Mekke emiri Şerif Abdülmuttalib'in damadı olup muhaberata vasıta olan Dahlülallah beye 11 Şevval tarihli tezkiresi sureti :

ولدنا العزيز السيد دخيل الله بك
الكتب القادمة لكم طى هذا يلزم بوصوله تصدروها لاربابها بفاية التحفظ حيث بها
اشغال مهمة جدا مع الافادة عنها ولما ذكر تحرير والسلام
عبدالله المطلب
في ١١ شوال ١٢٥٧

١٢٥٧

Tercemesi

Aziz oğlum Seyyid Dahlülallah Bey,

Bu kere leffen tarafınıza irsal olunmuş olan evrakın vusulü ânında bilâ tehir muhafazalı surette erbabı tarafına ısdarı ve bunlar gayet mühim olduğundan vusulü keyfiyyetinin iş'arı siyakında tahrir olundu vesselâm.

Abdullah-ül-Muttalib
1257

IX

Emir Şerif Abdülmuttalib'in azli hakkında verilen müşterek karar .

Hafiyyen aktedilip müzakeratının mahrem ittihaz edilen malûmülesami zevattan başka herkesten ketmine mevki ve maslahat icabınca lüzum görerek ahd ve yemin eylediğimiz cemiyette âtiyülbeyan evrakı kiraat ve tetkik eyledik¹.

¹ Bu evrak, yukarıda arabca metin ve tercümeleleri konan şerif Abdülmuttalib'in mektubudur.

Bu evraktan birisi 10 şevval sene 96 tarihiyle müverrah ve عبدالله المطلب Abdullah-ül-Muttalib mühüriyle memhur olarak arabî lisan ve ibare ile İngiltere devletinin Cidde'de mukim konsolosuna hitab edilmiş ve meali, sahib-i imzanın konsolos-ı mûmaileyh ile miyanelerinde sebmeden bir mukaveleye dair olup mukavelelerinin ise emniyyet-i dahiliyye-i memalik-i devlet-i aliyeyi silâhla ihlâl ve o suretle bazı mefasid-i muzırının istihsaline mütedair idüğü anlaşılmıştır.

Evrak-ı merkûmeden biri de aynı tarih ve mühür ile müverrah ve memhur olarak Medine-i münevvere cihetindeki Urban Şeyh-ül-meşâyihî Huzeyfe'ye hitabedilmiş ve meali sabıka-i ahd ve mukaveleden ve Mısır'ın İngilizlerce az günde tekmîlen istilâ edileceğinin mâraz-ı tebşirde beyaniyle tasdim edilmiş olan fesat ve fitnenin hemen icrây-ı fliyyatına kaviiyen kıyam olunması emir ve teklifinden ibarettir.

Bu evraktan bir diğeri dahi Cebel-i Şemmer şeyhi meşhur İbn-i Reşid'e hitabedilmiş olup tarih-i mezkûr ile müverrah ve mühür-i mezbur ile memhurdur; bunun meali ise tahriren ifade ve ihatasi kabil olmiyan bir maksadın bilvasita tebliği zımında şeyh-i mumaileyhten emin ve mutemed bir adam talebine dairdir.

Beşinci ve altıncı mektuplar dahi yine zikrolunan tarihle müverrah ve mühür-i mâhud ile memhur olarak biri şürefây-ı Zevf Zeyd'den Ali Sürûrî ibn-i Sa'd'e ve biri Abdullah bin Zeyn'e hitabedilmiştir.

İşbu iki kıt'a mektupta dahi muavenet-i ecnebiyye ile icrası tasdim edilen fitne ve fesadın ihtar-ı hulûl-i vaktiyle olbabta bazı tenbihat dercolunmuştur.

Bu evrak berveçh-i muharrer 10 şevval sene 99 tarihiyle müverrah ve Abdullah-ül-Muttalib mühüriyle memhur olarak yine o mühür ve tarihle muharrer bir mektuba melfuf olduğu halde mahallerine isal için Şerif Dahîlullah Beye gönderilmiş iken hükûmet-i mahalliyyenin himmet ve basireti saikasıyle derdest ve girift edilmiştir.

Bu beş kıt'a evrakın emir-i Mekke-i mûkerreme devletlû siyadetlû Şerif Abd-ül-muttalib Efendi hazretleri canibinden yazdırılmış ve mühür-i zattsıyla temhir edilmiş olduğunda indettetik asla şüphe kalmamış olduğu gibi İngilterelünün bu havalı-i mübarekeye tahattî ve tecavüzünü teshil için müşarünileyhin öteden-

beru cezm-ü-teyakkun olunan niyat-ı muzırrânesi veçhile azim bir fesat tasmin etmiş olduğunda evrak-ı mezkûreyi kıraat eyleyenler iştibah eyleyemez.

Binaberin bu evrakın derbar-ı ma'delet karara takdimiyle müşarünileyh hakkında şerefsadir olacak irade-i seniyyeye göre muamele icrası lâzimededen ise de Cidde'den Sevakin'e kadar temdit olunan telgrafın henüz muhabereye bed' edemediği ve Cidde'den muntazam posta vapurları olmayıp bilfarz gidecek vapura tesadüf olursa bile cevaben şerefsâdır olacak emrin vusulüne kadar aradan bittabii bir buçuk ay kadar vakit mürur edeceği derkâr olup halbuki müşarünileyh tarafından vaki olan tefevvühat ve tedarikâtla edilen hissiyata göre musammem olduğunda şüphe kalmayan fesadın pek az bir müddet zarfında meydân-ı zuhura îsal edileceği kaviyyen anlaşılmakta olduğu cihetle işbu mazbataya imza eyleyenler bu fesadın men'-i zuhurı yolunda bir tedbir-i âcil ittihaz ve icrasını feraiz-i umurdan addeylemiş ve sene (açık) tarihiyle Başvekâlet makam-ı celilinden şerefsâdır olup Aden hattı vasıtasile (yine tarih yeri açık) sene tarihinde makam-ı vilâyete vürudeden telgrafnâme-i sâmiide hıfz-ı emniyyet ve âsâyiş ve müvellid-i mefasid hakkında bilâ imhal ve müsamaha tedâbir-i müessire ve muktaziyye ittihazında fevt-i fırsat edilmemesi kat'iyen irade ve iş'ar buyurulmuş olması dahi icray-ı icab-ı hale eshab-ı imzayı bir kat daha icbar ve tazyik etmiştir; şöyle ki:

Az gün zarfında icrasına bed' olunacağı mekâttb-i mekûre meallerinden ve müşarünileyh Abd-ül-muttalib Efendi hazretlerinin tefevvühat-ı vâkiasından cezm-ü teyakkun olunan fesadın hariçten icray-ı mukavele edilmiş olan iânât ve teshilat ile dahilen ve def'aten bir büyük fitne suretini kesbedeceğine ve Arz-ı mukaddesin ve be tahsis Kâbe-i muazzama ile Ravza-i mutahharenin maâzallahü teâlâ eyadi-i eşrar olmasına emir-i Mekke-i mükkerreme namına şürefadan en müsün bir zatın kasdeylemesinden kulûb-ı umum-ı müvahhidînin ve hususâ ilhamgâh-ı cenâh-ı Allah olan fuad-ı merahim İtiyâd-ı hazret-i hilafetpenahînin hissedeceği teessüratın bâdelvuku izâle olunamıyarak bu ise nimet-i devlet-i aliyye ile perverde olanların mevti olmak cihetiyle hiç bir sahib-i vicdan için kabul ve tecviz olunamıyacağı gibi elde böyle evrak ve hususiyle bir de emir var iken işin istizâna tâlikan tehirinden

tevellüd edecek neticenin itib ve mes'uliyetinden eshab-ı imza için tebriye-i zimmet dahi elbette kabil olamayacağı ve musammem olan fesad ve fitnenin kat'iyyen men'-i zuhûriyle hal-i hâzır-ı âsaişin muhafaza ve idamesi dahi âtîde arzolunan iki tedbirin ittihaz ve icrasına menût ve mütevakkıf bulunduğu derkâr idüğinden bu iki tedbirin ittihaz ve icrasına eshab-ı imza tarafından müttefikan karar verilmiştir.

Bu iki tedbirin birisi işbu şevvalin yedinci salı gecesi saat yedide Abd-ül-muttalib Efendi hazretlerine Mesna'da ikamet ettiği konağın luzumu kadar asakir-i şâhâne ile abluka edilerek taraf-ı eşref-i hilâfetpenahîden azledildiğinin tefhimiyle kendisinin Tâif kışla-i hümâyununa nakledilmesi ve ikincisi dahi müşarünileyhin kışlaya isali akabinde emâretten azli vukubulduğunun ve şürefây-ı Abadileden merhum Muhammed İbn-i Avn'in oğlu olup devlet-i aliyye ve hususâ zat-ı şevket simat-ı hazret-i hilâfetpenahî haklarında meşhur olan sıdk-u ubudiyeti âsâr-ı fliyyesiyle eshab-ı imzanın dahi meczum ve mücerrebi olan saâdetlû ve siyadetlû şerif Abd-i İlah Paşa hazretlerinin taraf-ı eşref-i pâdişâhîden emir tayin buyurulduğunun ilân olunup bâdehu keyfiyyet atabe-i ulay-ı cenâb-ı mülkdarîye arz ve iş'ar kılınmıştır.

Bu karara kablelicra müşarünileyh Abd-i İlah Paşa hazretlerinin bizzarure mahrem idileceği cihetle bunu kabulden istinkâf eder ise çünkü buradaki şürefa miyanında müşarünileyhten başka istidat ve ehliyeti ve sıdk-u istikametiyle şöreti olan diğer bir şerif daha olmadığı ve kendisinin vaki olacak muvafakatiyle büyük bir fitne ve fesadın önü alınmış olacağı derkâr idüğünden adem-i kabulü halinde kendisinin devlet-i aliyyeye sadık olmayanlar sırasında sayılacağına eshab-ı imza tarafından ledelîcap müşarünileyhe beyan olunarak kabulü için katiyyen ısrar ve ibram olunması ve def'-i zuhur-ı fesadın çâre-i münferidi olan işbu muamelenin flân olunacağı ve çhile irade-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhiye müstenid olduğu âmmenin tamamen itimadı davet olunmak üzere paşay-ı müşarünileyhin ilân-ı emâreti sırasında ber kaide on dokuz pare top endahtiyle suret-i resmîyyede tehniyet ve sair merasim-i mûtâde icrası ve evrak-ı resmîyyede dahi ümerây-ı Mekke-i mükerrmeye mahsus olan elkap ve ta'biratın istimal kılınması karar-ı vâki cümlesindedir.

Mekke-i mükerrereme emirini makamından ıskat ve yerine diğeri nasp ve ik'âd eylemek hukukunun münhasıran zat-ı kudsiyyet simât-ı hazret-i hilâfetpenahîye âid olduğunu eshab-ı imza hiç bir dakika feramuş eyliyemez.

Öyle iken had ve selâhiyyetinin haricinde vermiye mütecasir olduğu kararı mücerred saltanat-ı seniyyenin hizmetiyle iftihar eylediği haremeyn-i şerîfe'nin düçar-ı eyâdi-i eşrar olarak o suretin hüdânekerde devlet-i ebed müddet-i Osmaniyyeye tras edeceği vehn ve teessürün sıdk ve ubdiyyet lâzimesince akıl ve fikrin erdiği mertebede men'ine hizmet eylemek niyet-i mücerrede-i halisânesinden neş'et etmiştir.

Cesameti kabil-i inkâr olmayan böyle bir maddeye teşebbüsden dolayı eshab-ı imza mes'ul dahi tutulacak olsa saye-i inâyetvâyesinde mazhar-ı refah ve saâdet ola geldiği saltanat-ı sermediyeye-i Osmaniyyenin selâmeti uğrunda nefislerinde icra olunacak ukubatı her biri kabule şimdiden razı olmuştur.

İşte bu karar bilûtfihiteâla bu veçhile icra olunacak ve efendi-i müşarünileyh ile mensûbatı taraflarından asakir-i şâhâneye silâhla mukavemet olunacak olur ise her yerde câri olan kaideye tevfikân asâkir-i şâhâne dahi mukabele bilmisile müracaat edeceği gibi müşarünileyhin sıyanet-i ırz ve emvaline asakir-i şâhânenin kumandanı tarafından bizzat sarf-ı temâmî-i dikkat olunarak akib-i icrada keyfiyyet atebe-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenahî ile Başvekâlet makam-ı celîline arz ve iş'ar olunup müşarünileyh Abd-i İlah Paşa hazretlerinin emâretinde ibka veya Avnürrefik Paşa hazretlerinin memuriyetleri icra buyurulmak şıklarından hangisi ihtiyar buyurulur ise ferman-ı âlisinin ısdar ve isra buyurulması hususî evrak-ı muzirra-i mebhûsenin takdimiyle hassaten istida kılınacaktır. Fî 25 şevval sene 99

29 ağustos „ 98

Defterdar-ı vilâyet Hüsni	Kadı-i Mekke-i mükerrereme Esseyid Mustafa Rüştü	Vali ve Komutan-ı Vilâyet-i Hicaz Es- seyid Osman Nuri
Süvari tabur ağası İsmail Hakkı	Vekil-i mektûbi Şerif Fikri	Merkez kumandanı miralay [Ya Ömer men sabere Zafer]

X

Hicaz vali ve kumandanı Ferik Osman Nuri Paşanın Mekke emiri Abdülmuttalib Efendinin isyan teşebbüsü hakkında Mabeyinci Besim Beye göndermiş olduğu mufassal mektup sureti.

Kurenây-ı cenâb-ı şehriyârîden
saadetlû Besim Beyefendi hazretlerine

Saadetlû efendim hazretleri,

31 ağustos sene 98 tarihli telgrafnâme-i çakerânemde hülâsası arz ve beyan olunduğu veçhile devletlû siyâdetlû Şerif Abdülmuttalib efendi hazretlerinin tasmim etmiş olduğu fesadın icray-ı filiyatı teşebbüsünde olduğu İngiliz konsolosiyle Şeyh-ü-lmeşâyih Huzeyfe'ye ve Şerif Ali Sürûri ve Şerif Abdullah bin Zeyn ile Cebel-i Şemmer şeyhi İbn-i Reşid'e hitaben tahrir ettirip derdest edilerek leffen ve aynen arz ve takdim kılınan beş kıt'a mektup üzerine tahakkuk eyliyerek mekâtib-i mezkûre erkân-ı vilâyetle beraber suret-i hafiyede mevki-i müzakereye konulmuş ve çünkü efendi-i müşarünileyh İskenderiyye hadisesinden sonra etvar ve kirdarını bütün bütün değiştirmiş olduğu gibi açıktan açığa tefevvüh etmiye başladığı kelimat-ı muhişe ile kendi kabilesi müteşahhislerinden bazılarının el altından külliyetli barut ve kurşun tedarikinde bulunup hatta onlardan birinin Urban içinde dört deve yükü kurşun ile barut götürmekte iken çend gün evvel derdest ettirilip kurşunlar bayilerine red ile barutlar dahi suya bastırılmış bulunması meâli mekâtib-i mâ'ruzayı müeyyid ve musaddık teşebbüsat mukaddimâtından bulunmağla müşarünileyhin kasd-ı fasidini İngiliz muavenetiyle silâhla heman icra etmek üzere bulunduğu anda asla şüpheyne mahal görülmediğine ve vaktin nazik ve teng olmasına nazaran kasd-ı fâsid-i musammemin men'-i zuhûr-ı emrinde bir tedbir-i müessir-i âcil ittihazına mevkie ihtiyac-ı şedid elverdiğine binâen erkân-ı mumailayhim ile sair iki üç zat dahi hazır bulunduğu halde bir gün bir gece kemal-i ehemmiyetle maslahatın çâre-i münasib ve müessiri müzakere ve taharri olunarak nihayet bilmeceburiyye karar-ı atiyülmâruzın intihap ve icrası mevki ve maslahat icabınca tensip olunmak lâzım gelmiştir. Şöyle ki:

Şerif-i müşarünileyhin şu son günlerde kendisini zapt ve idare edemiyerek öteden beri câygir-i zamiri olan niyyet-i fasideyi icra kasdında bulunduğu bazı güftar ve reftariyle ber minval-i

mâruz tasrih derecelerinde telmih edip durmasından zaten hükûmet ve ahalice kocunulmakta ve hususâ beş on gün kadar İngilizler Hicaz'ı da İskenderiyye'ye benzetecek ve buraları İngilizler istilâ edip olvakit beni anlar Hicaz hükümdar-ı müstakilli olmak üzere nasp ve ik'âd eyliyecek deyu alenen tefevvühünden âr eylemediği sözlerle ümmet-i Muhammed külliyyen dilhun olmakta iken bu mektupların musammem olan bir fesadın az bir gün içinde heman meydan almak üzere bulunduğundan haber vermesi hayret-i hükûmeti tezyid etmiştir. Vâkıa emir-i müşarünileyhin iptiday-ı vürudundanberi Urban ve ahali haklarında nâhak yere reva göre gelmiş olduğu zulüm ve itisaf sebebiyle her kes kendisinden rûgerdan olarak bu cihetle Urban ve ahalinin teskin ve tahriki iktidarını gayr-ı hâiz idüğü derkâr ise de Urban denilen kabail-i Arap gayetle sehl-ül-iğfal olup hatta müşarünileyh bunları mukaddema heyet-i devlet-i aliyyenin hâsâ tanassur ettiğini beyan etmedikçe tahrik edememiş olup bu defa ise işin içinde bir de İngiliz parmağı olmağla anların bezledeceği nü kud ve iktidarın, arada nüfuz-ı emaret istimal olundukça kendüleri için her maksadın husulünü temin eyliyebileceğine ve Mekke-i mükerreme ve Täif ile Medine-i münevvere'de her ne kadar iki bin kadar asker mevcut ise de hazine-i Hicaziyyenin dûçar olduğu müzayeka-ı şedîde cihetiyle bunların tayinat-ı ruzmerreleri bile zaten esnaf vesaireden veresiye olarak bittedarik güç hal ile tesviye edilmekte bulunmağla bu kudretsizlikte bir taburunun bile bir mevkîden diğerine sevki imkânsız idüğüne ve elyevm ne halde bulunup bundan sonra ne sûret kesbedeceği buraca henüz meçhul olan mesele-i Mısıriyyeye karşı bir de Hicaz gâilesi hudusunun intaç edeceği müşkilât nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınacak mevadd-ı mühimmeden bulunduğu nazaran men'-i zuhur-ı fesadın mevkien tedbir-i müessir-i münferidi, şerif-i müşarünileyhin mesned-i iktidardan ıskatına vâbeste bulunmuş ve çünkü hakikat-i halde müşarünileyhin nüfuz-ı emaretten başka bu işlerde istimal eyliyebilecek diğer iktidar ve haysiyyeti olmayıp fakat evvelce hükûmet-i mahalliyyeyi tehdit yolunda söylediği sözler meyanında tefevvüh eylediği gibi İngilizlerin vürûd ve dühulünü icab ve teshil etmek üzere kendi kölelerinden bir kaç marifetiyle Cidde'de çend nefer hıristiyan telef ettirmekle bir gaile ihdas eyliyebilirse de emaretten sukut-

halinde kendisinin bu kudreti bile meslup olacağı gibi iğva ve tahrik ettiği eşhas ile müttelik-i mâhudlarının dahi elleri böğründe kalarak o halde her türlü âmâl-i muzırranın husuli bilhavl-i hüda kesb-i imtinâ edeceği derkâr görüldüğünden bunun heman arz ve beyanı lüzum-ı azline ihtiyac-ı âcil olduğuna hükmedilmiş ise de Cidde'den sevakine temdid edilen telgraf hattının henüz muhaberata bed edemediği gibi muntazam posta vapurları dahi olmayıp vapura tesadüf olursa bile emr-i cevabt istihsalinin ancak bir buçuk aya tevakkuf ederek o miyanede fesadın meydana alacağı ve 12 Ağustos sene 1882 tarihile Başvekâlet makam-ı celilinden şerefvarid olan şifreli telgrafnâme-i sâmtde zamanın nezaket ve ehemmiyetinden bahsile müvellid-i mefasid hakkında bilâ ihmâl ve müsamaha tedabir-i müessire ve muktaziye ittihazı kat'iyen irade ve iş'ar buyurulup bu halde tasmini mütehakkik olan bir fesadın istizan ve istişâre ile zuhuruna meydan verilecek olursa ondan terettüp eyliyecek mes'uliyetin pek ağır olacağı cihetle hüdanekeerde kulüb-ı müvahhidini ve bittahsis masdar-ı ilhâmât-ı ilâhiyye olan kalb-i şefekat celb-i cenâb-ı cihandâriyi dağdar-ı âlam ve ekdar eyliyecek netice-i müteessife vukû men'edilmek üzere Şerif-i müşarünileyhin makam-ı emâretten ref'ine ve çünkü Urban her ne kadar sâye-i şâhâne hükümet-i seniyyeye ısıdırılsa da ahiren tahrik ve iğfal olunanlara karşı makam-ı emâret-i celilenin emirden hulûvvi başkaca bir muhatarayı calip olacağı müşarünileyhin ref'i akabinde mütehayyizân-ı şürefânın sıdk ve istikametle muttasıf olanlarından bir zatın ilân-ı emâretine pek âcil ihtiyaç görünüp emir-i esbak merhum Şerif Muhammed bin Avn'in mahdumu Abd-i İlâh Paşa hazretleri evsaf-ı lâzime ve matlubéyi câml olmak üzere cümlelerin müsellemi bulunması cihetiyle şerif Abdülmuttalib Efendi hazretlerinin bâ irade-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî azliyle yerine pâşây-ı müşarünileyhin tayin buyurulduklarının resmen ilân olunarak icabının olveçhile icrası tedbirine müracaattan başka hiç birimizce bir çare ve tedbir tasavvur olunamıyarak filhakika böyle had ve selâhiyyetin haricinde bir emr-i cesime şürû azim mes'uliyeti dâî olabilirse de selâmet-i devlet ve millet uğrunda bu mes'uliyetin der'uhde olunması tevekkuftan tevellüt edecek mes'uliyete nazaran pek hafif görüleceğine binaen bunun ihtiyarı, sıdk ve ubûdiyyet lâzimesinden addolunmağla vakit geçirilmeks-

zin iktizasının ifası bilittifak imza edildiğinden şevvalin yirmi altıncı pazartesi gecesi müşarünileyh Abd-i İlah Paşa hazretleri hafiyen celp ve hesbelhal Mekke-i mükerreme emâretinin bâ irade-i seniyye icra buyurulduğunun sanîaten ilân olunarak kendisinin makam-ı emârete ik'ad olunacağı ifade olundukta buna cesaret edemeyeceğini her çend ifadede ısrar etmiş ise de mademki bu tedbiri hükümet, metbu-ı meşrû-ı müfehhamının selâmet ve menfaatine muvafık bulmak cihetiyle intihap edip icrasına mecbur olmuştur; Kendisinin bu babdaki imtinâ, hakkında vahim olacağı bittefhim iknâ ve bu sırrın husuli tamami-i netâyice kadar ketmine cümleten ahd ve yemin edilerek ertesi salı gecesi suret-i şerefvuku irâde-i seniyyeden bahsile Abdülmuttalib efendi hazretlerine hitaben tasnî olunan arzta miralay izzetlü Ömer Beye tevdi ve bir miktar asker terfik olunarak gafil avlanmak üzere saat yedi raddelerinde müşarünileyhin ikametgâhına sevkolundu; Abdülmuttalib hazretlerinin malûm ve mesbuk olan hal ve tavrı bu babta azim mülâhazayı mûcib olup maslahatın zfr-ü-bâ-lâsı tamamiyle mütalea ve her bir ihtiyata riayet olunup müşarünileyh firar etmek veyahut askere mukavemet için dairesindeki siyah araplara emîr vermek gibi netice-i müteessifeyi müstelzim bir harekete tesaddi edememek üzere hakîmâne harekete itina olunmuş ve ikametgâhının medâhil ve meharici abluka şeklinde tutularak evvelâ kethüda ve kâtipleri o civardaki hânelerinden biccelp efendilerinin azliyle Der-i saâdette istirahatlerine irade-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şerefsadır olmuş ve yarın kendilerinin Mekke-i mükerreme'ye izamları lâzım gelmekle bu akşam misafiret için çakerhâneye med'uv bulunmuş oldukları mumâileyhime tefhim edilerek liecl-it-tebliğ efendilerinin nezdine izam kılınmıştır. İşbu tebligatın vusûlü ânında müşarünileyh mukavemet tedarikine kıyam ve beklediği şeyler olduğunu beyan ile bir iki gün mahsur halinde olsun kalmayı tercih edip damadı Dahîlullah Bey tarafından dahi bu suret istihsan olunmuş ise de berikiler iktidarsızlıklarıyla vekâyi-i sâbıkadaki muvaffakiyetsizliklerini ve iş iştin geçmiş idüğünü ihtar ederek saat bire kadar ancak teslime irza edebilmiş olduklarından arabasına bilirkâp Tâif kışla-i hümâyununa fsal ile orada mahsusen tehyie olunan odada ikame edilmesi akabinde evvelce edilen tasmin veçhile on dokuz pâre top atılarak emir-i cedid-i müşarünileyhin bâ irade-i seniyye memuriyetleri icra

buyurulduğu ilân ve hakkında lâzımgelen teşrifat icra olunmuştur. Vali ve kumandan namına hiçbir şahsın doğrudan doğruya icrasına cesaret edemeyeceği bir emr-i azîme cür'etiyle şâyân-ı itap ve mucâzat olsam bile teessüf eylemeyi ubûdiyyet ve sadakatime münâfi addeylerim. Zira mülâhaza-i selâmet-i zatiyyem yolunda bunca eltâf-ı seniyye-i mülûkânesine nâil olduğum velinimet-i bîminnetimin hukuk-ı mukaddese-i hilâfetpenahtlerine taarruz edecek mehalik ve muhataratın vaktiyle müdafaasında tevakuf etmeyi kendimce denâet addeylerim. Vâkia kullariyle beraber bu işdeki refiklerim velinimet-i bîminnet şevketlû efendimiz hazretlerinin te'min-i hukuk-ı mukaddese-i hilâfet-i seniyyeleri uğrunda nefislerimizi bu tehlike-i uzmaya ilka ile icraatımızın ne suretle telâkki buyurulacağını henüz kestiremiyerek her birimiz hâif ve hirâsan isek te efendi-i müşarünileyhin kışla-i hümâyuna naklini müteakib Hüday-ı lem yezel hakkı için Urban ve ahaliye taze hayat gelerek Hicaz'ı İngiliz eline düşmüş ve kendilerinin bütün bütün efendi-i müşarünileyh yedine terk olunmuş olduğuna hükmeden bunca müslimîn her türlü dehşet ve mehafeti def'aten feramuş eyliyerek yek diğerini tebrikle beraber çoluk çocuk karı kızan başlarını açıp zat-ı hilâfetsimat efendimiz hazretlerinin tezayüd-i ömür ve şevket-i şâhâneleri dâavatını tekrar etmekte bulunmuştur. Müddet-i medidenberi bütün Ceziret-ül-Arab nazarına müstakil bir hükümet sıfatiyle arz-ı dehşet eyliyen Mekke-i mükerreme emâretinin mesanid-i celil-i devlet-i aliyyeden muhterem bir mansıp olduğu gibi emir-i cedid hazretleri canibinden derhal meşâyih vesaireye mektuplar israsiyle âsaiş ve emniyyet iâde ve temin kılındı. Efendi-i müşarünileyhe gelince şimdiki halde kışla-i hümâyunda ikamet edip bundan böyle ömrü oldukça bu halde ikame edilmesinde asla bir mahzur yoktur ; işte bu iş bu suretle bissühûle bitirilmiş ve Arz-ı mukaddes azim bir tehlike ve mehafiyetten tahlis kılındığı gibi devlet-i sermediyye-i Osmaniyye dahi bir gaileden kurtulmuş olmakla bu babta erkân-ı vilâyetle beraber tanzim olunan kararnâme ile bu işte tasni ve istfmal kılınan evrakın dahi leffen arz ve takdimine cür'et kılındığından her gûna ağraz-ı şahsiyye ve fâsideden berâeti cenab-ı hakkın malûmatı olup mücerred devlet-i aliyyenin bir tehlike-i azîmeden vikayesi

maksadına iptina eden şu teşebbüsümün tebşir-i vuku-ı kabulü
istirhamına ictira eylerim. Her halde emr-ü-irade hazret-i menleh-
ül-emrindir.

Ft 29 şevval sene 99

Ft 1 eylül sene 98

Bende

Vali ve Kumandan-ı

Hicaz

(Mühür) Esseyid Osman Nuri

Bu hadiseden sonra Osman Nuri Paşanın müşirliğe terfiyle
yerinde bırakılması kendisine ftimad edilerek hizmetinin makbule
geçtiğini gösteriyor.
